

U-150 pe.

467400

عالييجان ئىبراھىموف.

قۇرۇلۇشچىلارنىڭ چىكىمىدىسى

[بۇ تۈرلۈك كۈتۈپخانىدا.]

ئازىر سوتسىيالىستىك دۆلەت نەشرىياتى.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00555336

1

423

عاليهجان ئىبراھىمفنىڭ

ياسىلىپ چىققان ئەدەبىي خىكمىيەتلەر ئى. رومانلار ئى:

- ۱ - بىزنىڭ كۈنلەر. تىرىلوگىيىدەن بىرنەچچە بولم. 459 بېت. [1914 ئىچى يىلىدا «ئەمىر» تارافىدىن بىرىنچە نەشر قىلىنغان، سەنئەتچى تارافىدىن توقىتىلغان ئىدى. شۇ ئىلگىرى قوليازما بولغاچقا رۇسلىرىنىڭ ئوقۇشىدا 1920 ئىچى يىلىدا نەشر قىلىندى]
- ۲ - يەش بۇرەكلەر. رومان 416 بېت. [1912]
- ۳ - زەكى شەكىرنىڭ مەدرەسەدەن قوۋالوۋى. خىكمىيە. [1908 ئىچى يىلىدا «الاصلاح» دا بېسىلدى. ئاندىن سوڭ آيرىم كىتاب ئىچىدە نەشر قىلىندى]
- ۴ - تاتار خانۇنى ئىلەر كورە. خىكمىيە. ئىككىنچى باسما. 143 بېت. [1909]
- ۵ - قارىتاق كۈنلەردە. ئۈچ خىكمىيە: بالىچى قارت، دېڭىزدە، كۈتۈچلەر.
- ۶ - قاراڭغى تۈنلەردە. ئۈچ خىكمىيە: مەرحوم، ئوتتىن سۈنگەن جەھەتتىن، غەدىر راحمان سالىھى.
- ۷ - كىچىك خىكمىيەلەر: آ - قازاق موللا؛ ب - سۈيۈسەندەت؛ ت - ياز باشى؛ ج - يۈز يىل ئىلگىرى؛ د - ئالماچوۋار؛ د - يەشلەر خىياتىدىن بىر لىۋە.
- ۸ - تاپىنىش بالالار ئى. خىكمىيە.
- ۹ - قىز جەڭچىلەر خىكمىيەسى. داستان. ئوشىپ كىتاب.
- ۱۰ - ياتقا كىشىلەر - درامما. ئۈچ پەردەدە. [1921]
- ۱۱ - باسلاچاقلار: (۱) قازاق قىزى. رومان. (۲) بىزنىڭ كۈنلەردەن ئىككىنچى، ئۈچىنچى بۆلۈكلەر. (۳) دېڭىزنى سۈيلى. (۴) قارا كۈچلەر. درامما.

تاتار شاعىرلەر ئى. سەھىپى رەمىيى، دەردەندە، ئوقاي خاقىدا تەتقىق. بىرنەچچە كىتاب.

[1911 ئىچى يىلىدا «ئىدىل» گازىتەسىدە باسلا باشلانغان ئىدى.

1912 ئىچى يىلىدا جەيىدە «ۋاقىت» تارافىدىن آيرىم كىتاب بولاراق نەشر

ئۈچۈن ئالدى 1913 ئىچى يىلىدا چىقتى]

Ибрагимов, А.
Рассказ о красных цветах.
[Казань, 1922].

Полтср ек. 25

U-150p.8.

عاليهجان ئىبراھىموف:

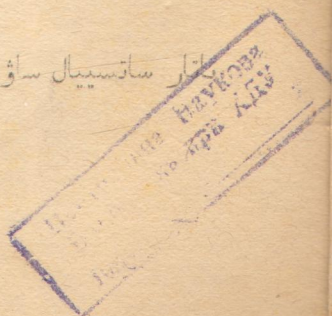
فۇن چەيچەكلەر چېكىدەسى

[بۇ تۈرۈن كۈتۈرلەك]

004495

باشلانچ تۈب كىتاب ھاتىمە.

تال ساتىمىيال ساۋىتلار جۈمھۇرىيەتنىڭ دەۋلەت نەشرىياتى.

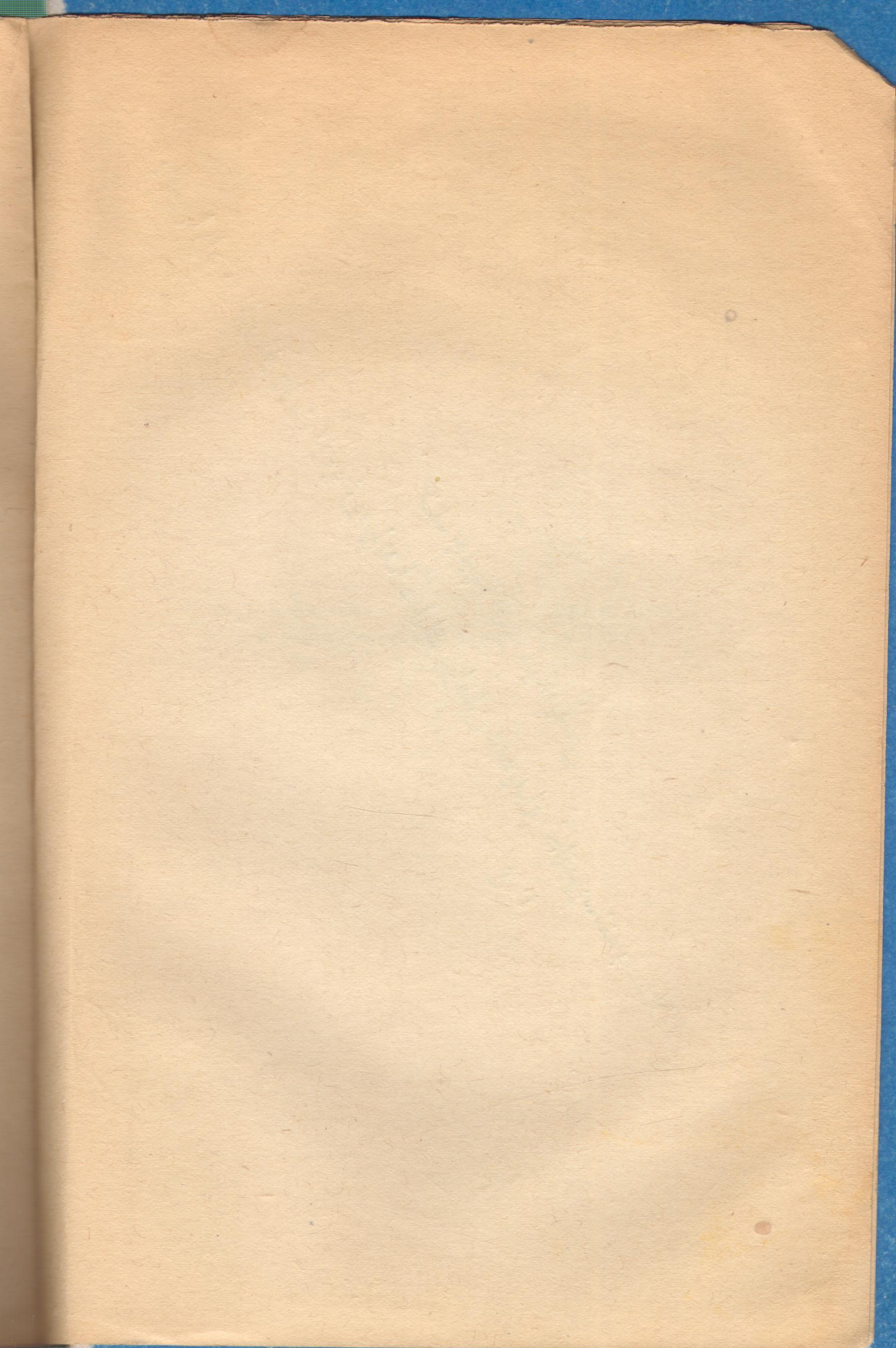

Р. В. П.—Казань.

Тираж 3000 экз

2-я Государственная типография 1922 г.

باقىنى ازاد كۆرۈنەر ئۆزى چۆرۈك كۆرۈش بولۇپلا ھەلەك بولغان شەھىدىلەر ھاتىرە سەننە باغچىلارنا
قۇل چەچەكلەر ھېكەيەسى
ع . ۱

باشلانغۇچ.

(قىز ئۇرلۇقلار).

بىز توبەنەن، تۇرمۇشنىڭ تۈپىدىن كۈتەرلىك.
كىم كۈتەردى؟ قاچان؟ نېچك؟ - سىزگە مەشۇل، تۈرۈن سۈيەب
يېرىرگە تىلىم.

مېن يەش سابى ئىدىم ئەلەي.

قايدان كېلىپ، قايسا باروۋى ھېچ كىمگە مەلۇم بولماغان بىر
ئۈتۈكنىچى مۇسافىر باباي بىزدە، ھەل جىيىارغا توقتاغان ۋاقتىدا، ئۈلۈپ
قالدى. ئۈلۈپ يېك قارت ئىدى. بۈتۈنلەي يالغۇز ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن
قىزغانىپ يەش توگۈچىسىدە بولمايدى.

مەشۇل باباي ئۈلۈپ ئالدىن ئۆزىدە چاقىردى دامىغا، بىر ئۈچ
تۈتۈر، ئۇرلۇقلار يېردى.

بولار - قىزلار ئىدى، ماتۇرلار ئىدى:

- ياز كىلگەچ، دېدى، بۇلارنى چەچەرسىڭ!! تۈمراقلار
يۈمۈشارنا تۈر! ۋاقتىدا، سۈسپەرگە ئۇنۇتما! ئۈستەلرۈنە چۈپچار
تۇشۇپ، قۇياش ياقىنىسىدىن مەھرۇم بولماستىنلار، ياخشى قارا! ئەگەر
مېن قوشقانچا ئىشلەسەڭ، جەي كۈنى قىز چەچەكلەشكە بارار، كۈزگە
ماتۇر قىز، ئۇرلۇقلار جېيىپ آلارنىڭ... ئېككىچى يىلغا تاعى چەچەرسىڭ،
شۇلاي ئېتىپ باققاڭ جەننەتكە ئەيلەنەر، سېندەن كۆرمەكچى، باشقىلاردا
شۇلاي ئىشلەرلەر!!

مەرھومنىڭ سوزى تىكلادىم. لاكىن چەچكەن ئۇرلۇقلارم ئۇستۇنە
ئوزم يوقدا تىرس نوكتىكەنلەر، نىندىدىر يىر ياوزى قارا تاش بلەن
باسدۇرۇپ كىتكەن. ئۇرلۇقلارم ۋاقتىدا چەچكەنلىمى قالغانلار، قايدىرلەرنى
تۇمالانۇپ بۇتۇنلەي چىرىگەنلەر.

بوگما جانم بىك ئىرنىدى، تىرسىنى سىرب توكىم. تاشلارنى چىتىكە
آلب ئىرىتىم. جىلنى ياڭىرلار يادى، ياقىنى قۇياش قارادى؛ نى كورىم،
بىر آتئادان ماتور ساباقلار، يەشىل ياقارلار چىقىدى، جەي كۈنى آلىنى گۈللىنى
قزل جەچەكلەر بۇتۇن باقچام يەم بىردى، كۈز كۈنى ئىنجى-مەر جەن
بۇرتۇكلەرنى كىك تىگىز، ماتور قزل، ئۇرلۇقلار جىيىپ آلىم. بۇلار
مىندەن بۇتۇن آولعا، بۇتۇن تىرە ياققا تارالدى.

مىن بۇنى بۇتۇنلەي ئۇنۇتقان ئىدىم ئىندى.
تارىخنىڭ ياڭا سافلانغان يۇمۇشاق توپراغىدا ئوسىپ كېلىگەن
آسل ئىرلەرنى سۇيلى باشلاغاچ، نىچكىر ياڭادان خەترىمە تۇشىدۇر.

قزل چەچەكلەر چىكەيەسى

(يېشى يىكەننىڭ يازمىش تارىخى)

I

روسىيە مەمەلەكەتىدە، بۇيۇك باشقىردىستان توپىراغىدا، آق ئېدىلنىڭ كىڭ بۇلۇنلار، زور تاۋلار آراسىدىن بۇرغالاندى بۇرغالاندى آققان يېرىدە، ئۆزىنىڭ، زورلىقى، يۇرتلارنىڭ ئۆزۈكلىكى بىلەن كىچىك شەھەرگە ئۇچشاشاي بىر آۋل بار...

دېڭىز، سولارنى كىڭ، زەڭگەرلەندى، ئوينى تۇرغان، زور ماتور كول بويىنا ئوتتۇرىغا، بوۋولنى زەڭگەر چىشمە دىيىپ آتتۇر. زەڭگەر چىشمەنىڭ باققانلاردا چەچەكلەر آدەم كوزى قاراب توپا آلماس دەرىجەدە قويى تۇسىدە چىيەر، بولۇپ جىتتەلەر؛ بۇلۇنلارنى، يىلنىڭ، يىلىدا تىرە ياقىنى جەي كۈنى يەشلى ئولەن بىلەن، قىشقى سۈيۈدا سۇلىدىن قەدرلى سانالا تۇرغان خوش ئىسلى قۇرى پىچەنلەر بىلەن حايىران ئىتەلەر؛ ئۈچ ياقلاپ تىزلىگەن تاۋلارنى، قاتلاۋ-قاتلاۋ باسقۇچلاند، يوعارنى بۇلۇنلارغا، سوزىلار، ئورمانلاردا مەڭگەر يىللىق قارت نارانلار، چىرىنلار جەيىن قىشنى يەشەپ شاۋلاش ئوتتۇرالار؛ يىلەلار، كوللەر بويىدىن سۈزەڭ، سىرت بولۇپ جەيىلىپ كىتكەن كىڭ باسۇلارنى، شۇندى بىرەكەتلىلەر كى، ۋاقتىدا جىلى ياڭغۇرلار يامسا، قۇياشلىق آياز كۈنلەر بولسا، بويىلانلارنىڭ مامى كىڭ يۇمۇشاق، كۈزگى تۇن بۇلۇنلارنى كىڭ قويى قارا توپىراقلارنى يارتى دۇنيانى، توپىدىرلىق نىعمەتلەر بىرەلەر...

آۋاننىڭ، ئورتاسىدا مانارالارنى بىلەن يراق، ئورمانلار، قاتتا سىرتلار آشاسىدىن كورۇنىپ تۇرغان يەشلى توبەلى بىيىك مەچىتلەرنى بۇتۇن تىرە ياقىدا پادىشاھلار ئوغلى بىلەن ماھابەت قاراب، ئوتتۇرالار.

بومەچتلەر، ئورتاسىدا زور بازار قاينى، آنڭ ئىككى ياعىندان بىيىك،
مانور سارايلار، زور تىمىر يۇزاق بىلەن بىكلەنە تۇرغان آق تاش
كىيىنلەر تىزىلىپ كىتەلەر...

بولارغا تۇتاشىپ، بىر آز چىتىكە تابا، ئورتا خەللى كىشىلەرنىڭ
ئورتاچا زورلىقىدا ئۆيلەرنى، ئورتاچا بىنالار ئۆز دەرەخەلەرنى كۆرە
ئورن آلالار... تىماعى بىر آز كىتسە گىز، يۇرتلار كىچىرەك، قارالتىلار
يىغىلماسام يارار دىي قورقۇپ ئۆزلەرنىڭ ئىسكى چىرك تەرەكلەرنى
تايانما تۇشۇپ ھەر جىلگە قالىقراپ، ھە يا گۈزى ئىچىنە آب ياز مىشىڭ
بۇتۇن كۈچلەرنى آلدىدا ئىگىراش بىر غۇمۇر ئىتەلەر... ئىڭ آخىر
بارىپ كۆپ باشلارنىدا، باسو قاپقاسى بويلارنىدا چوبىلىكلەرگە، تىرىسلەرگە
سالغان بالىچ ئۆيلەر، قۇرۇملى چىتەن قوشلار ئۆزلەرنىڭ قايعىلى
يۇزلەرنى، سەلەمە قىياپەتلەرنى بىلەن قاتنى جىلەرگە، كۈچلى بۇرۇنلارغا
قارشى تۇرا آلودان ئومىد ئۆزگەن بىر خەلدە دۇنيا كىچىرەلەر...

مىن مەنە شول چىتەگى «ئۆيلەر» نىڭ بىرىدە، ئۆدۈم
ياز مىش دواقىلارنى بىلەن بىر قاراشىپ، بىر آيىر ئىلىپ يەشەگەن دورى
ئىيدەشمە شول آولنىڭ تۇرلىق، ئوراملارنىدا، بايلىقنى - تۇزۇكلەگى
تۇرلۇق بولغان تۇرلىق ئۆيلەردە، ئۆب ئۆسۈملەر.

آرابىزدان تىك شاھبازنىڭ غىنافايدا ئوغان بىلىملىرى: مىنم، بوعەزىز
دوستىمىڭ دۇنياغا كىلووى - آناسىنىڭ قەبىرگە كىتۈرۈنە سەبەب بولغانغا،
گۇناھلى، جىنايەتلى آناسىنىڭ كىم ئىكەننى ھىچ بىرگە مەغلۇم بولمىغانغا،
بۇ ئويناشىدىن ئوغان بالانىڭ غۇمۇرىدىن بىر نىچى سەھەتلەرن ھىچ بىر
نامۇسلىق ئۇنى ئۆزىنىڭ آلىغا ئالماي. بۇنى ئۇل ئۆزى دە بىلىمى،
باشقالاردا سۇيەلمەلەر.

غېشىقنىڭ تىرەن سىرلەرنىڭ ئادەم بالاسىنى قاچان، نېمىدى يول بىلەن
ئىرىشەنەن؟ - بۇنىڭ ھېچ كىم ئىيتەنەن. مەخەببەتنىڭ، تېشىنى
كىيىملەرنى دەپكەرتىپ، قارىق چۇبار، قىل ئىرىشەنەن دەپمەنەن تۇرلىن!...

زۇھرە ئاپا يەشەنەن ئۆك بۇر سۇلۇ يىكەننى يۇرەگىنىڭ تىرەن
قاتلاولارنىدا ئىرىكەلەپ ئۆسۈرۈپدە، ئور تەۋىرگە ئاچۇدان، ئادەملەر
ئالدىدا گۇناھ سىناپالغان رەۋشچە، ئۆزىنىڭ بىرىنچى تۇننى شوڭا
يىرگەنەنمى؟! شاھباز شۇندى بىر مەخەببەتنىڭ جىمەشەنەنمى؟ ياكى
دەردلىن يەش يۇرەك كۆتۈرۈمەگەندە، ئۇچراپالغان بىر ئىرىكەننىڭ كۈچلىن
تەننى بىلەن سىچىرلەپ ئاقلان، مەتىن جۇيەنەندە، ئول ئارسلاننى ئۆز
قۇچاڭنى ئالغانمى؟ - بۇنىڭ ھېچ كىم بىلمى، بۇلار مەخەببەتنى ئىرىسىز
ئانا بىلەن قارالغان قەيەرگە كىتەنەن.

ئى بولسا، بولغان؛ - زۇھرە ئاپا نىكاچىسىز، مەخەببەت ئاناسىز بالا
تاپقاندا ئۆزى جان بىرگەن. ئاننىڭ يەشەن مەخەببەتنىڭ جىمەشەن ئۆتەن
شاھباز، ئۆز غۇمۇرن چابانا، توعى، ئارقان ئىشەن ئۆتەن تۇرغان
يالغۇز قەيەر باباسىنى ئىشەن قارىت قولىنى قالغان.

كۆزگى قارالغان تۇننىڭ ئورلىن يۇلۇزلارى، ئويناپالغان ئوعان
شاھبازنى بىرىنچى مەرتەبە مەشۇل قارىتىپ ئول چىتەندەگى بالچىق ئۆيىدە،
ئاچا سەكەندە جۈكەلەر، مۇنچالار ئاراسىدا قارىشىلىلار، يراق كۆك
بۇ ئاناسىز ئاناسىز بالانىڭ بىرىنچى شىكەيەتلىن ئازىن مە شۇندى ئىشەن.
جىدىنى يەشەنەن جىمەكچە، چاباناچى ئىشەن قارىتدا ئول، شۇل زور
ئولامىنىم كىلەنەن گەنەن دورى دۈشمەننىڭ بىرى بولغان، بۇ بالا بۇ ئۆلەن
يەنەن، يالغۇز قالا.

II

زەڭگەر چىشەنەن ئۆزىنىڭ زور بازارنى بىلەن بۇتۇن ئاق ئىدىل
بويىدا دان تۇتقان ئولارنىڭ بوسى، بەسكى، بۇنچەنسى.

بۇتۇن تېرە ياقىنىڭ ئىگىنى، مالى، ياللارغا تەلەپكەن يارلىق يىگىتلەرنى،
ئوراق، پىچەن ئىشارى ئۆزلەپكەن فەقىرلەر جۇمىغا ساين بىزگە آغىللار،
بىزدەن تاعى يىراق يىرلەرگە تارالار.

بىزنىڭ ئۇي ئۆلىنىڭ چىتىدە، ئۇلۇ يولغا سالغان كوپىر باشىدا
بولغانغا، بو بازار كۈنلەرنى مېنىم ئۈچۈن دە بايتاق تۇشم بىرلەر.

شاو- شو بىلەن ئۆلىنىڭ زور كۈتۈلەرنى ئۆتكەنگەچ دە ئوزم كىك
مالايلارنى قىزلارنى ئىيەر تەمدە كوپىر قاپقاسىغا چىقام. چۈنكى يىراق
يىرنىڭ بازارچىلارنى كىچىك ئۆك بىزنىڭ ئۆلىنى كىلىپ قونلار.

ئىك ئالدىن زەڭگەر چىشمەنىڭ ئوز ساتوچىلارنى قايتالار. بولار
آتتالار بوينچا باشقا بازارلاردا يۈرگەنلەر، قايسىلارنى «ئۇنى» گە قىل
مالغا بارغانلار.

تاوار بىلەن تولغان زور ترانتاس آربا سىغلا - سىغلا كىلە. باي
ئوزى شونىڭ ئۇستۇنە مېن ئوتتۇرغان.

قەغەز ئۆلەب جىگىگەن ئۇچ آتنى كوپىر آتلاپ قىنا كىتەرە - خەيوانلار،
سىمىز، ماتور بولسا بازاردا، ئۇزاق يول يۈرگەنگە، بايتاق تالچىققان
كورۇنلەر. آوزلارنى كۈپكەنگەن، ئۇستۇنلەرنى كىن ئىر ياكى بىر آز
قاتنا باشلاغان، ئوزلەرنى سالماقغا آتلىلار.

بۇلار بىزگە فايداسىز: ئوزىنىڭ ئۆلىنى بولغانغا، بىر نەرسەدە
بىرمى ئوتتۇرلەر.

آلار آرتىدىن ياخشى آتتارنى، ناچار آربالارنى بىلەن باشقىرلار
كىلە باشلى: بۇلارنىڭ قايسىنىمىچكە - مىچكە قىز، قايسىنىمىچكە - تەپەن
ماي، قاپچىق - قاپچىق قۇرت بولا. آراداتە گەرمەچ توعىنى، كۈمىز، مۈنچالا
كىك نەرسەلەر تۈپەنگەنلەرنى دە كورۇنىپ ئوتتۇر.

بىز ھەممەسىنى قاپقا آچاپ، كۈپىنى بىزگە يارتى كىنەيمىز پىرەنىكىمى،
قاتقان كىلىنىر كىسەگىمىز ئاشلاپ كىتە. قايسىلەرنى ئوزنىڭ ساراندلىقى
بىلەن مەلۇم بولغانغا، آلدان ساتۇلاش بىلەن.

قايقا آچىدا بىرمى كىتسەلەر،

باشقرد باشقرد باراغا - كرمە بىزنىڭ آراغا...

ئوتۇر بىز بۈكەنسە - تىپكەلەر بىز چىلكەكە...

دىب جىرلاب، ماسقىل ئىت بىز ئۇزانا...

ئىك آخردان، قارانغى ئۇشە باشلاغاچ، شەر - شاعر ئىت بىز،
ئۇزۇن - ئۇزۇن كارۋانلار كىك ئىگىن ئۇيەن، آت، سىپىر ئاققان
چوۋاشلار، ئورسلار، تىپەرلەر، آلاتلار كىلە باشلىلار.

بۇلاردان بىر نەرسەدە چىقماق بىلگىلى بولغانغا، بىز ئىت بىز
قايقا آچى مەشەققەتلەنمىز. ئۇل آرادا ئەنكە دە كوپرگە قاراغان
جىتەنگە كىلە مېڭا قىچقۇرا:

- سۇلتان، قايت ئىت بىز، بالام... ئىرتەگە ئىرتە تۇراساڭ بار...

آشادا بات، دى.

بىو ۋاقىت تىگى بازارچىلار سىمىز ئىت پىشورتەلەردى، آق كۈمەچ

آشىلاردى، - ئە بىزگە نەرسە؟

كۈنۈزدەن قالغان ئىككى بەرەنگىنى ئۇزلاپ آشىم، سۇنسىز،

شىكەرسىز بىر چىنپاق چەي ئىچمەدە، جىتەن ئۇيۇمىزنىڭ ئىشەك آلدۇنا
چىب، ئەنكە يىڭ چىكەننە، ئورال، يىر ئىدەندە يۇقلارغا ياتام.

III

ياز بويىنا چىغان قاورسىلار مېار. ئۈچ دىستەنەن آرتىلار ئىت بىز،

بۇلارنى ساتقاچ، بازارى ئوگىشلى بولسا، بەلكى، بىك زەھەر بىز نىچە

قۇرۇچ قارماق آلب، بولر دىب اويلاپ قويغانمىز: «زە ئىگەر كۈل» دە

بويىل ئىزى - ئىزى چورتانلار كورۇنەلەر، بولر، آھ ئىسى، يازغى

تاشقن ۋاقىتدا آق ئىدەن كىر قالىغانلاردى. بىز نىچە مەرتەبە

تيرەنرەك ئىت بىز سالىپ قاراسامدا، ئىش چىقماق: قارماقنى بۇگۇب يەيسە

سەندىر قاپچىنلار: بۇلار ئۈچۈن تىلى، ئۈچۈن ياقىن قۇرۇچ قارماقلار گىرەك.

ئىرتە گەپ بازىرغا ئىرتە رەك جەب، باشقا مالايىلارغا چاقىلى قورسنىلارنى سانا ئالسام، ئىككى ئاز دېگەندە ئىككى قۇرۇچ قارماق ئالا ئالدىم ئىكەن. كۆپ قاپچىنلار كۆرگەچ، ئاندىن مۇنداق ئاشاب، تىز رەك ياتىۋوم، يىگىرەك دە مەن ئىشونىڭ ئۈچۈن ئىدى.

شول قارماقلار، چىلىقلار، چورتانلار تۈرىدا، ئويلانا تۇرغاچ، بىك كۆپ يۇقىن قالغان، ئاخر ئىشى: ئىرتە بىلەن ئەتىگەينىڭ تاشنىدا، ئويان بىكىنىسەم، قۇياش ئەللە قايى كۆتۈرلەگەن ئىدى.

جۈۋىمدا، چەي فەلەن سۇرۇپ تۇرۇپ، بىرىنچى ئىكەمەك قاتنىسى بىلەن ساناب قويغان. چىلىقلارنى ئالدىمدا، تاشقا يۈكۈردىم. چىقىسام، نى كۆرىم؟

ئەتىگەي قولىدا، ئۈچ جەبىلى زور سەنەك بىلەن كەلگەن كىزەن بىر، قىزارغا ئىتە، ئۆزى ھامان قىز - قىز سۈگە:

— ئىزەك ئاقلى بولسا، ئويلاپ قارا، سىن، شەيھەمەت، دى...
غىرىفان باينىڭ ئازىر تىزەگەن كىشىنىڭ ئۆيى بويىدا كىتىپ تۇرغان كىزەك سىڭا نىدىن زى كۆن قوشار، دى...

نى بار ئەللە سوغىنىلارنى، دىم ئالار ياننىدا چايدىم.

كۆرگەچ، مېنىم دە ھانم ئىرتە كىتىدى.

غىرىفان باينىڭ يالچىنى شەيھەمەت زور بىر يۈك تىرىس تۈيەپ كىتىرگەن دە، زەككەر چىشىمەننىڭ يار بويىدە بىزنىڭ ئۆيىدەن ئىكەن. ئۈچ سائەتتە بىر يىرگە ئۆتۈرگەن.

ئەتىگەينىڭ قىزى شونىڭ ئۈچۈن ئىكەن.

يالچى باشدا قارلاش مائاشى:

— بىر مېن توگىل، باشقا ئالدا كىتىپ تۈككەنلەر، بىت، دى...

ئەتىگەي سەنەك بىلەن ئاننىڭ ئۈستىدە چىقىرىپ بارا:

— توكسىلەر، مېن يوق چاقدا، مېن كورمەگەندە توكىكەنلەر.
مۇنداق سۆڭ، مېن سۆزىڭ تىرىسلەرنىڭ ساسىنى ئېسىنەپ
يەتتىر خەلم يوق، دى...

يالچى تاعىن سوز قايتارا:

— ساسى ئېسىنەپ يەتتىرگەنلەرسىڭ، مۇندا كوپر باشىغا كېلىپ
ئوتۇرمازسىڭ، دى...

بو سوزگە بىزنىڭ كورشىلاردەن شاھى فارت بلەن ساڧا آبىزىدا
بىك آچولان ب كېلىپ چىقىدىلار:

— نەرسە، سېن شەيخەت، بىزنى ئول چاقلى مىسقىل ئېتەسىڭ؟...
باي دېگەچدە، كىم ئول چاقلى سېنىڭ عىروفانىڭ؟...

دىيىپ بىك عىروفەت بلەن كېلىپ تۇتۇندىلاردا كۆچلەپ، تۇرىكەلەپ، يىكتەن
توكىكەن تىرىسلەرنى كىرى ئارباشىغا تۇيەنە باشلايدىلار.
شەيخەت يۇمۇشاردى:

— ئەي آبىزىلار، دى... سىز مىڭا آچولاناسىز، دى، مېندە بىت
كىشى قولدا بەندە، دى. كېچەگەنەك، دى، باسو قابقاسنىڭ آرياعىغا
چىعارىپ توكىكەن ئىدىم... ئۇزاق يۇرىسىڭ، دىيىپ عىروفان آبىزى ئىت
ئورنىغا ياردى... ئەلە قايا يۇرۇمە، دى، ئەنە شۇندا كوپر باشىغا
توكىدە قايت، دى... ئە سىز مىڭا آچولاناسىز، دى...

ئەنەكى، ساڧا آبىزى، شاھى باباي كۆرەكلەر، سەنەكلەر آلب،
شەيخەت كە بولمىدىلار، تىز آرادا تۇيەپ بىردىلەر، يالچى:

— مىڭا رەنجىمەن، آعايلار... باي قوشقاچ، آيدراغاندىن
توكىكەن ئىدىم، دىيىپ سۆيلەنە- سۆيلەنە تىرىسلەرنى كوپر آرياعىغا آلب
كىتتى.

شاھى فارت:

— ئو، ئىت سۆڭ، بو عىروفان دېگەننىڭ!

دېب سۈگىنىپ قالدى، تالاش - سۈغىش بولماغاچ، مىڭدا فرق
يىتتى، سۈڭىغا قالدىم دېب قورۇپ، تىزىرەك بازارغا، ئۇچىم.

IV

بازار قاينى. ئەلە نىندى كۈز كۈرمەگەن، قۇلاق ئېشىتمەگەن
تاۋارلار بىلەن تولغان كىيىنلەرنىڭ ئالدىدا، ئومارتا قۇرتى كېك خالق
شاۋلى: قىسقى كۈزلى نوپىن قاراشلى، قارا - سۈرى چىكمەنلى چۈۋاشلار،
كېڭ ماڭلايلى، جىلەر كۈزلى، آق چىكمەنلى قارا باشقىرلار، كۈيىسى
ئېتىكىلى، كارتۇسلى، قىسقا كىيىملى، زور سارى ساقاللى، ئۇزۇن مېيىلى
، ئورسلار، كۈمۈش تەرۋىس يالتىراتىپ يۈرۈگەن، ئۇزۇن قارا كىيىملى
پوپىلار، آق يۈزلى، ئەز ساقاللى، قارا كازا كىلى، ئېتىكىلى ياكى چىتەك
كەۋشلى سەۋدەگەر نانارلار، - ھەممەسى ئالار، ساتار، ئالدىلار،
آلدانلار، ئوز آرا گۈز كىلەر.

بو كىيىنلەردەن آرتدراق، ئۇزۇن بىر رەت، بولۇپ يۈكلەر - ئېگىلەر،
يارمالار تىزىلىپ كېتە. باشدان آياق، ئۇنغا بويالغان ساتۇچىلار آشەب
آشەب ئولچىلەر؛ آلرغا چىچۇچىلار، يۈككەن يۈككە بارىپ، قابىپ،
ئوچقا ئېزىپ قاراپ، ئۇن ئىلەر.

ئېككىچى باشدا ساتارغا كېتىرگەن آتار، سىيىرلار، سارقار، قۇلۇنلى
بىيەلەر بىر بىر تىيىپ، كىشەشەب تۇرالار. آلاردان يراق توگىل، ئىت
كىيىنلەر، سىيىز سارق، توشلار بىلەن تولى آربالار كورۇنە؛ شولاردان
كراف توگىل، آربالار، تەگەر مەچلەر، جوكەلەر، قامتلار، آرقانلار، بلىمىم
ناعى نىلەر تولىپ ياتالار.

بۇلارنىڭ ھەممەسىنى چىتە زورلى كېچكەنلى مېچكەلەر بىلەن
آربالار تىزىگەنلەر. بو قەد چى باشقىرلار ياندا يەشل چىرەمگە پالاسلار
كېيىلەر جەيىپ قابىن - تابىن كىشىلەر ئوتۇرغانلار - بايلار، موللار قەد

ئىچىلەر. يۈزلەرنى قىزل، كۈزلەرنى تۈنەن، آخىرىنى، بايتاق مېچكەلەرنى
بوشاتقانلاردر.

آندىن بوندىن قاراب تىزگە بازارنى ئەيلەندىم دە، فرق تارتماچىلار
يانتىنا كېلەم. قاورسىنى بولار جىيىلار، قۇرۇچ قارماقنى دا بولاردان غنا
تاب بولا.

بۇنى ئىش قانەن؟

مېن آولدىن آولغا واق - تۈپەك سانسىپ يۈرۈچى فرق تارتماچى
شەرقىي آبىزى يانتىنا كېلىپ، مالايىلارنى ئتە - ئتە كرە باشلاغان غنائىدىم،
آرت بامدىن كىمەر:

— آلامام... واللاھى.. آلامام...

دېپ جىلاب يېمەردى، ئىككىچى بىرسى:

— يالغانلاما، قاراق مالاي.. ئوز كوزم بىلەن كوردىم... چىلىقلارنى

كورسەتكەن بولدى دا، ئىككى قارماقنى ئلە كتردى...

دېپ سوگنە - سوگنە بىرەرنى ياكىلارغا تۇتۇندى..

بالا چاغا گۆز كېلىپ، شاۋلاپ، تىسابتاپ، شول قىزغا تىسابتاپ
يۈگۈرۈشەنلەر.

قاورسىن دا، قارماقدا خەندەن چىقتى، مېن دەشول ياقما تاشلاندىم.
ئول آرادا جىيىلەن مالايىلار،

— نۇت، نۇت!!

— يوق، ئول توگل، كەرىم، ئورلادى،

دېپ شاۋلاشپ ئىككىچى ياقما آۋشەنلەر. مېن شولارنىڭ ئورتاسىدە

قالدىم.

قارماق، ئورلاودا غەپىلەن قىنالىغان مالاي، جىلاب ئىزىپ مېنىم
قارشىغا كېلىپ چىقتى.

بىچارىنىڭ بامدىن بىلەن كېك ئىزلىگەن جىرتىق كەلەپوش، ئۇستۇندا

مڭ ياماولى، بوى-بوى جەرتقلىق كينىر كۈلمە كەن باشقا بىر نەرسەدە
يوق، قابقارا تەنىڭ ھەممە يېرى دىيەرەك كورۇنىپ تۇرا.
ئوزى بويغا مېنىم جامالى - سىگىز توعىزدان آرتق بىولماس.
تۈسى قابقارا، جەچەرى بومالا كېك، كوزلەرى جىلتراپ يانالار.
بىر قولدا قاورىنىلار، ئىككىچىسىدە جېكە تاعلىغان ئىككى قارماق كورۇندە.
ئىككى كىشى ياكى قىلاغاندا ياندىغان قوعان. ھەزرىتىنى بۇ قىزغا
بالا جاما قوشلىغان.

لا كىن مالاي بىر ئىشەرگە تەلەمى،
— آلامام، واللەھى آلامام...

دىب جىلاسادا، ئەيتىرسىڭ، ئىت ئۇياسىغا كېلىپ چىققان بۇرى بالاسى
كېك، ئوزى سىزب آلمان بالا جاما بىلەن تالاشا، كېلىپ قاعلىسا، ئەلنى
بىر ياقلاپ، ئەلنى ئىككىچى ياقلاپ قاي يىرلەرنى تۈرى كېلىسە، شۇنداق
تۈرى، سوعا، تىشلى...

ئول آرادا بولامدى، بىو ئىت كۈتۈۋى ئىچىدە، سارى باشلىق، سۇ
كوزلى، ئەيىت كىيىملى، ياكى ئىتلىق نىدىد بىر مالاي كېلىپ
چىقىدا:

— ئە، شاھباز، ئە كەڭمى؟ ... بىر كۈن بىزنى قىناغاندا شەب ئىدىمى؟
دىب، غەيىلى مالاينىڭ ئۈستۈنە تاشلاندى، بىو ئۈمەگە باشقا لاردا
دەردلەنەپ قوشلىدىلار.

مىندە جىتدە قالا آلامام، شول بەرگەلەشنىڭ ئىچىدە كىر، اوڭغا
سولغا ياكى قاقلى باشلام. مېنىم يۇدۇقنىڭ ئىككى نەنى ئەلنى ياكىغا كېلىپ
قاتناشقان چىيەر كىيىملى، سارى باشلىق مالايعا ئەككەن، بولارغا كىرەك:
آنڭ كوز تۈبى شىشە چىقى، كۈب كانفىت آشاۋدان چىرىگەن
تىشلەرنى قان كىتىدى.

اول آرادا، زورلار قاتناش بىزنى آيرىدىلار، كىم قىنادى، بونى
دىب تىكشىرە باشلايدىلار. ۋاۋرىنىلارمىنى قوللىق آستىنىدا سىزدەمدا يۈگۈردىم.

ئەيلەنەن قاراسام، ئىككى غەيىلىنى مالاي شاھبازدا مېنىم ئارتىمدان
چاچا. باشقالار آڭا:

— ئويناشىدىن توغان!! ئويناشىدىن توغان!! قاراق، قاراق!!
غەرلەك، غەرلەك!! دىيىپ قىچقىرىپ تاش بىلەن بەرەرلەر.
توقتا بىر كۈندە ئۆز ئۆزىگە ئالما قاپتىم.
ئەنەكى آڭا بىر بەرەنگى، بىر سىنىق ئىكەمەك بېرىدى، كىم ئىكەن
سۇرايدى.

اول ئىككى مەرخوم چاچا تاپچى ئەمەلى قارىنىڭ ئولسىگەن قىزنىڭ ئوغلى
ئىكەن. ھەزىر بۇتۇنلەي يەتتىم، بولمى ئۆزنىڭ يىراق بىر آغاسىدا تۇرا
ئىكەن. ئىسمى: شاھباز ئىكەن.

بىز ئانڭ بىلەن بىك تىز دوستلاشق. اول مىڭا ئۆزنىڭ بىر قارمىغى
بېرىدى: قۇرۇچ قارماق، تىلى ئۇچىغا جىتىپ تۇرا!! مېنى آڭا ئىككى
يۇمۇرغا بېرىم.

يولدا ئىگىلەرنىڭ ساقلاپ تۇرولارنى بىك مۇمكىن ئىدى. زەڭگەر
چىشمە بويلاپ، ئىندىر ئارتىلارنىدا مېنى ئانى آغاسىغا چاقلىق، ئۇزاتتىم.
آلار ئولنىڭ ئىككىنچى چىتىدە، بىزنىكى كىك ناچار بىر ئۆيدە
يەشىلەر ئىكەن.

V

بو بازاردا ئەنەكى غىرىفان بايدىن بىر دىسەتتە ئوراق بىلەن ئىككى
دىسەتتە پىچەن چاچارغا ئالغان ئىكەن. پىچەننى بىك جىتتەن، دى.
بوگۇن كىچەن شونى چاچارغا قونا كىتەمەگچى بولا.

كۈندۈزگى چەيىنى ئىچكەچ، چۇرمادان چالغىنى ئالما تۇشۇپ
قارادىدا، ئۆزەندىرەسى يىرلەرنى بار، موينى بىك يۇمۇشاق، ياڭا

بۇچرا كىرەك بولار دىيىپ نىمەركىگە كېتەك بولدى. بىر بارغاندا ئۇلارنى
بىسىن دىيىپ ئەتكەي، ئورالارنى كىرىپ بىردى: بولارنى دا تىشەتەرگە
كىرەك ئىكەن.

بارىسن آلىق دا كىچىك قارشى ئەتكەي بىلەن نىمەركىگە كېتىدۇ.
زور، ئورامغا چىققاچ، مىكنا بىر كۈتۈ مالاي، ئۇچرادى. مېن
ئەتكەيەن آلقاراق كېتىكەن ئىدىم. بو كۈتۈنڭ ئىچىدە تىگى سارى
باشلىق، ئەيىت كېيىلىق، چىرك تىشلىق مالاي دا بار ئىدى، ئول مېنى
كورىدە، نېز ئوك ئىيىلىپ تاش آلىق، تورى مېنم باشقا تۈزەپ
يىيەردى: تاش مېنم قۇلاق تۈبىدەن ژولداپ ئوتىدى. مېن شوندا
ئوق تاعىن جونلۇك بىر قاتنى بالچىق آلىم دا ۱ ئا تۈزەپ آتىم. اول
ئىيىلىپ قالدى، بالچىم ئىككىنچى بىر مالايڭ ماڭلاپنا قوندى.
مالايلار ئت كېك ھاۋلاب مىكنا تاشلانغانلار ئىدى، مېن تىزگە
ئەتكەيگە بارىپ سېنىدىم...

— بىر تورى كېلىرىڭ ئەلىق... ئەكەڭنى تانتىرمن مېن سىڭا!!
ئويناشدان توغان نەرسە! دىيىپ چىقىرىپ قالدىڭىڭى ئەيىت كېيىلىق مالاي.

VI

آتسىز غۇمۇر ئىتو بىك قىيىن ئىدى. آرو بولدى، بىزنىڭ ئەتكەي
آت آلىق: كېچىگە گە، يابىق غا بىر نەرسە، بو يىلغا سابانغا گرگەن،
دى. بو آت ئۇچۇن بىز ئىككى دىيىپەتەن، ئوراق، ئورب، بىر كىرەك
پېچەن چاپ، جىيىپ، كېيەنگە سالىپ بىرەپ...

آت بولغاچ، قامتىن آرىلىق جىڭلىش ئىدى: ئەتكەي ئىۋانوفكا
ئورسلارنى بارىپ، بىر نېچە كۈن تاش كېسىدى دە، كېچىگە گە، جىڭلىگە
قامت، ئىگەر چاق، دىيىپىگە، دورت تەگەر مەچ، ئىككى كۈچەر آلب قاپتىدى.
غىرغان بايدان كۈز كۈنى آشلىق سوققاندا ئىككى كۈن ئىشلەردىن دىيىپ،

تەرە، ئورەچە، قابىق كېك باشقا ۋاق - تۇيەك كىرەك باراۋىر ئالب قايتىدى دا جىناقىغا آربا ياسايدى.

شولاي ئىتىپ بىر ھەزىر آتلىق، آربالىق بولىق.

ئەتكەي ئەيتە، سىن دە، دى، بىر آز ئىشلى باشلاساڭ، ياڭا ئۇي آلبىز دا، دى، بىوتىرس، ئۇياسىندان آولڭ، ئورتاسىنا ئابا، ئىگى، بالنا ئۇستاسى زارىفلار ياننىا كوچەرىز، دى...

ئىيىچ، تىزىرەك ئوسەسى، تىزىرەك ئەتكەيگە ئىشلەشەسى دە، بىو تىرس ئۇياسىندان شول آول، ئورتاسىنا، ئۇستازارىفلار تىرەسىنە كوچەسى ئىدى!!

آت بولغاچ، بىر يۇرۇپ قايتىمىدى، ئەتكەي دە بارماقچى ئىدى، سافا باباينىڭ كىلىنى بىيەيلەرگە تۇرا، شوڭا بولۇشقا كىشى كىرەك دىي چاقىر دۇلار دا، اول قالدى، بىر ئەتكەي بلەن ياڭا آتلىق، ياڭا آربانى جىگى بالانغا آشلىق قارارغا كىتىدەك. جىرەن قاشقاغا آشانغا بىچەن جابىب ئالب قايتو ئۇچۇن چالغى دا آلدى.

ئىيىچ، يىك! نەرسە، بىت، بوۋىل آشلىقلار!! قاراساڭ، ئىيىك كىتە: شولاي ئەللە قايدان قاياچەيلى، زەڭگەر چىشمە كېك ئوزىدەن ئوزى دولقۇنلاپ ئوتۇرالار ئىگىن باسولارنى!!

بىزنىڭ يارتى بىر سۇلى بار. ئەيىت ئوسكەن. ئىدىنى سارعايىپ كىلە. - بۇنى مائىمابىز، جىرەن قاشقاغا آشانىز، شولاي، بىت ئەتى!! - شولاي، بالام، شولاي!!

ئون تاياق تارى چەكەن ئىدىك. ئوتتەن ياعى بىك شەب ئوسكەن. توبەن باشى بىر آز چوبىلى - ئورنى، ئورنى بلەن بىلچەن، قاز ئولەن باسقان. شولاي دا بىر، ئونبىش پۇد تارى چىعار ئەلى:

- چىعار بىت ئەتكەي؟

- چىعار بالام، چىعار!!

باسونى ئەيلەندىك، آربا، توتۇر ب يەشل بېچەن تۇيەدەك دە، ئىككى
يىراققا - بۇرچاق يېرلەرنى كېلىپ چىققى.

ئىچ، مالاي، بۇرچاق نەرسە بېت!! ئىندى بۇتۇنلەي قوزاقلاندى
بىتكەن - سىرغا كېك ساباقنى سەب، ئوتۇرلار. ساناب قارادىم: قايسىر
قوزاقلاردا سىگىزەردەن ئىككى رەت تىزلىگەن. كورشى ساپا باباي ئەيتە،
بىر قوزاقلان، ئون ئالتى بۇرچاق، بولسا، ئول ئىندى بېك، ئوڭغان
بولسا، دى...

ئوزاقلانما، ئولگۇرردە ئىندى: ئورنى، ئورنى بىلەن ئەلە دە
سارعايا باشلاغان!!

- شولاي، بېت، ئەتكەن، بۇرچاق، ئوڭغان، بېت!!

ئەتكەن ئوزى يېر باشىداغى سارونى، آقسانى چاچ،
آرباغا توتۇر، ئوزى، مىكا جاواب بىرە تۇر:

- شولاي، بالام، شولاي، ئوڭغان، بېك ئوڭغان... نىك ئىسەن
ساو جىيىپ آلرغاناسىپ بولسىن، بۇز، سوعى، قۇرت تۇشۇپ ئەرەم
ئېتمەسەن!! دى.

چو!! توقنا!!

ئىگندە كەلەر، ئول بىزنىڭ بۇرچاق ئىچىنە كىر ياتقانلار!!

ئەتكەن نى در قىچىرىپ قالدى، مېن آڭما قاراماسدان چىرقىنى
آلدىمدا بار كۈچىم بىلەن شول بىزنىڭ بۇرچاق ئىچىنە كىر ياتقان
مالايلارغا يۇگۇردىم.

نى كورىم؟

بىرسى تىگى بازاردا مېنىم بىلەن سوعىشقان سارى بىلىشلى، چىرك
تىشلى، ئەبەت كىيەلى مالاي.

آننىڭ بىلەن يەنە شە تاعى بىرە ياتقان - تازا، نى، تۇبدەن جىوان
ئۆسكەن ساپىرغا بىر ئېر بالا.

ئۇچىچىسىن ئۆزۈڭ تانىم. بو - غىر فان باي مەھەللەسىنىڭ زاھىد
ھەزرىت، ئوغلى فازىل ماعزۇم، بوغاي: چىيەرگەن كىيىنگەن، ئۇزۇنچە
يۈزلىن، زور كۈڭلۈم كۈزلىن، نىچكە قارا قاشلىق، مېنىم چامالىق بىر
مالى.

آچۇمىدان نەرسە ئەيتىرگە بىلمەدىم:

- نىك بىزنىڭ بۇرچاقنى، ئورلىسىز، دىدىم دە چىرقى بىلەن مالايلاغا
بىرەم - بىرەم سىلتەنسە باشلاىم. تىگى فازىل ماعزۇم آقلىق كۈزلەرنى
بىلەن مىڭا تىكلەپ قارادى، نىچكىر غەجەب بىر ئۇستالىق بىلەن چىرقىنى
تۇتۇپ آلتى، ھامان شولاي تىكلەپ قاراپ:

- سۇلتان، سىن نىگە ھامان بىزگە بەيلەنەسەڭ؟.. بىر كۈن نىمىرەك
يانتىدا مەنەيلاجى نىڭ كۈزىن چىعارا يازدىڭ... بىز سىڭا تىگەن ئىمىز يوق،
بىت! دىدى.

بو مالانىڭ كۈز قاراشىن يۈرەگىمە تۇشى، ناوشى، آقلىق سوزى
بۇتۇنلەي ھەلىقى بىردى. ئىچىدىن شولاي جىگىلسەمدە، تىشىدىن ھامان
كىر ئالەندىم:

- نىك بەيلەنەسەڭ؟ نىگە شاھبازنى رەنجىتەسىز؟ - نىگە بىزنىڭ
بۇرچاقنى، تاپتاب، آشاپ يۇرىمىز؟ دىدىم.
فازىل، ئەلە نىندى بىر جىرەنو بىلەن:

- ھاراپ بولغان ئىكەن!! ئىمىش، بۇرچاقنى آشىمىز؟ - ئەنە
يەنە شەدە بىزنىڭ ئىككى دىسەتەنە بۇرچاق ياتا: بىك كىرەك بولسا، تۈيەدە
آلب قايت!!

دىدى دە قابىقان بۇرچاقنى تۇكۇرۇپ تاشلاىدى...

بىزنىڭ تالاشىنى ئەتەكى ئىشتەن، آخىرىسى:

- سۇلتان سىن نىگە آلاي آقلىسىز لاساڭ؟.. كەلەر ئىكەن تانمىسىڭمىز؟
كىلىڭىز، بارىزدا مۇندا، دىپ قىچقىردى.

باردق.

فازىل ماعزوم آتنى ماقئادى، سارى باشلى مالاي مىنم ئۈستىدىن
شېكەيەت ئىتتى: بىز يالان قاراب يۇرۇپ، سىزنىڭ بۇرچاق ئۈچۈنە دەل
جىيارغا ئوتىغان ئىدىك، ئۇلۇڭ بىزگە بەيلەنە، دى.

ئەتكەن كۈلدى:

- سۇلتان، سىن بۇلارنى تاننىمىسىڭىزنى؟ نىگە آلاي، سوعىش
يۇرىسنىڭ؟ دىدى.

سارى باشلى ئەيىب كىيىلى مالايعا قاراب،

- بوسى عىرفان باي، ئوغلى غەلى بولا، دىب ئۈستەدى، آندان
سۇڭ تىگى ئۇزۇن آقسىل يۇزلى، كۈگلىم كۈزلى آقلىنى فازىل
ماعزومنى كۈرسەتە،

- بوسى تاننىماسقا بىردە يارامى: بۇ بايلار مەھەللەسىنىڭ ئىمامى
زاھىد خەزەت، ئوغلى ماعزوم - فازىل... ئەمە بوسى، ئۇستازارىف
باباڭنىڭ تۇپچىڭنى دىب، تازا قالن ساپىر مالايعا كۈرسەتتى.

آندان سۇڭ، سارىنى قۇچاسى بىلەن بۇرچاق يېرىنە تاپسا
ئوتەرگەلەب:

- جە، بارىز، يوقعا سوعىش يۇرمەڭز، سارعايعانراق يېرىنەن
بۇرچاق جىيىپ كېتىرۈڭز... مېن، ئوت ياعىب قوورومىن، دىدى...

بىز بىرگەلەب كېتىدۇك.

بىرگە بۇرچاق چىقق. شايارا - شايارا سۇيىلەنە، تالاشقالب آلدق.
غەلى ھامان مېڭا بەيلەنە، شاھبازنى سۈگە:

- سۇلتان، دى، نەرسە شول، ئويناشدان توغان خەيرچى مالايسى.

ئوچون مىنم بىلەن، سوعىش يۇرىسنىڭ، دى.

فازىل ماعزوم، بىزنىڭ بىلەن يەشەش بولسادا، چىندان زورلار
كېك آقلىنى سۇيلى.

- مېنىم قولدان تۇتاد:

- جە، سۇلتان، مۇنداق سۇڭ، بىزنىڭ بىلەن سوعىشماز سىڭ، بېت

ئىندى، دى.

تىگى زارىف ئۇستا مالايىي عىلاجى دەشمەدى - جىدى دا جىدى:
دوڭغىز نەرسە ئىكەن، بىز يوققا سوعان ساتىپ يۇرۇڭمىدە، اول مەنە
دىگەن كىيىمكەنلەرنى بىر كەلەپوش، توتۇر بىزدا ئۇلگۈرگەن.

آربا ياندا تۇتۇن كورنىدى، ئول آرادا ئەتكەى دە: جىتەر
ئىندى، قايتىغىز دىيىپ قىچىردى.

بارساق، بىز بۇتۇنلەى حور بولدىق. ئەتكەى كۈل:

- سىز، آخر ئىسىمى، ئېچىڭىزگە جىيانىسىزىر... مەنە عىلاجى يىكت
ئىچىماسام!... ئول آتاسىنا ئۇ حىشاعان: كۈب سۇيىلەنمى، ئىشلى دە ئىشلى، دى.

بۇرچاق تىز قوورلىدى. كەلەپوشلەرگە، توتۇر بىزدا آردا آرباغا بىيىك
ئىتىپ تۇيەلگەن يەشىل پىچەن ئۇستۇنە آتلاىپ ئوتۇردى.
قايتىر يول توبەن تابا ئىدى.

جىرەن قاشىقا، يەش بولساىدا، كۈچلى ئىكەن: شول چاقلى پىچەن
بىلەن بېش كىشىنى بىر توقتاوسىز يۇگورتۇپ آلب قايتىدى.

VII

بۇرچاق يىرىندە بەراشۇ - بىزنىڭ آراداىى سوعىشلارنىڭ آقنىى
بولدى.

شول كۈننى، بىزنىڭ آرباغا تۇيەلىشىپ قايتىچاق، زەنگەر چىشمەدە
بىك، ئۇزاق سو كرىدە تاتولاشىپ، دوستلاشىپ تارالدىق.

قزو، ئوراق ئۇستلەرى بولغانغا، ياقىن آرادا كۈب، ئوچراشقا
تورى كىلمەدى.

تىك بازار كۈنلەردە گە بىرگە - بىرگە جىيىلىپ آلا ئىدىك. ئولدا
بىك سىرەك بولا ئىدى.

بىزنى بۇتۇنلەي يافىلاشدىغان نەرسە غىرىفان بىلەننىڭ يىساڭا سالغۇنا
تۇرغان زور تاش كىيىمى بولدى.

بىزدە بولسا يىللاردا ئاق تاشدىن كىيىملەر سالو كويەيىپ بىسار. اولدا
بىزنىڭ ئۇستاسى بىر نىچە گىنە كىشى. بۇلارنىڭ ئىككى شەبى بىزنىڭ ئەتكەي،
دىلەر.

غىرىفان بىلەن بىزنىڭ ئەتكەي بىلەن زارىقىنى چاقىرتقاندا:
- بىزىڭز بالتاجى، بىزىڭز تاشچى: سىز مىڭا ئاق تاشدىن كىيىم
سالىپ بىرىڭىز، دىگەن.

بولار ئۇستىلەرنىڭ ئالغانلار. تاشچى بىر نىچە بالتاجى بىلەن تاشچىنى
قوشۇنلاردا، ئىككى تارو جىيىلىپ بىرگە ئىشكە، تۇتۇندۇلار.

ئەتكەيگە ئىيىرىپ مېن ھەر كۈن دىيەرلىك بارا ئىدىم
زارىقىنىڭ، ئوغلىنى عىلاجى-تىگىن قالغان تازامالانىڭدا كىلىمى قالغان
كۈنى سىرەك بولمايىدى.

غىرىفان بىلەن زامىد ھەزرەتنىڭ يۇرتلارنى يەنە شە بولغانغا، فازىل
بىلەن غەلى ئىلگىرەن ئوك بىر بىرىنىڭدىن ئايرىلمايلا ئىكەن.

بىزدە بارىپ قوشىلغاچ، دورى ماللى مەن دىگەن بىر كامپانىيىدا بولۇپ
الدىق.

شاھباز بىچارى، شول بازارداغى، سوعىشدىن بىزنى مىڭما بىك
باغلاندى كىتىكەن ئىدى. ئىش بىتكەچ، ئول ھەر كۈن دىيەرلىك بىزگە
كىلە ئىكەن. ئەنگەي آڭا:

- غىرىفان بايلارغا ئاساسى بىلەن كىتىدى... شۇنداق ئويىنىدىر...
دىگەچ، مېنى كۈتۈپ، ئوترا - ئوترا ئىكەن دە بۇيۇغىپ قاپتە
كىتە ئىكەن.

بىر نىچە كۈن ئۆزۈم دە، ئوچىرادى.
كوچىلەپ دىيەرلىك غەلىلەلەرگە ئالپ بارىم. لاكىن ئۆزىنىڭ
كامپانىيىغا تىزگەن قوشىپ بولمايدى:

باشقا ۋاقتدا لاچىن كېك ئۆتكەن مالاي، شول غىرىفان بايلارنىڭ، زاهىد
 ھەزرىتىلەرنىڭ يۇرتلارنىڭدا كېلىپ چىتسە، بۇتۇنلەي يوغالسا: زور
 قايىاللارغا، يەنىل تۈبەلەي ئۆيلەرگە قارىدا بىر آز ئابدۇراپ، سوزسىز
 تۇرغاچ:

- بولارنىڭ ئىلەرنى بېيىك، ئوسال، بوغساي... ئىشلەرلەر... مېنى
 قايتام...
 دېيىپ كېتەدە بارا...

اوراملاردا، بازارلاردا، زەڭگەر چىشمە بويسىلارنىدا، ئۇچراپ،
 ەھلىلەر، فازىللار، عىلاجىلار بىلەن بېيىك كۈپ مەزىتەبەلەر بىرگە، ئويناب
 جىلەنب، كۈرەش، باشقا كامپانىيىلارغا قارشى، سوعىشلارغا قاتناش،
 ئۆزى بېيىك كۈپ باھادىرلقلار كۈرسەتكەچ كىنە، شاھباز بىزنىڭ آرادا ئۆز
 بولۇپ كېتە ئالدى. شۇنداق سۇڭغىغا، اول غىرىفان باينىڭ زور
 سىنارايلىرىنىدا، تاش پولاتلارنىدا قورقىمى باشلادى.

بىر كۈن شولاي فازىلارنىڭ باقچاسىنىدا، سابان سۇرۇپ، ئوينى
 ئىدىك. عىلاجى سابان آرتى تۇتقان، فازىل بىلەن مېنى تۈبەك، ەھلى
 ئۇچقا جىگىلگەن، شاھباز نەق سابانچى مالايىلار كېك، كۈيلەپ-كۈيلەپ،
 «آتلار» قوۋا ئىدى.

نامازدان قايتىشلى زاهىد ھەزرىت بو ئەيىت تاۋشىنى ئىشتىكەندە
 باقچاننىڭ قۇيماستىدا قاراپ تۇرغان... شول يانغا تابا بۇرۇلغاچ،
 ھەزرىتىنى كۆردىدە، ئۇيالىشىپ زان سابانلارنى، قامتلارنى تاشلاپ، شىر
 كېلىپ قاچىق.

ھەزرىت آچولانمادى.

- ئويناعىز، ئوينا!! دىدى.

فازىلغا قاراپ:

- مە بو جىرتق كىيىملى بالا كىم، ئول... كۈيلەپ آت قوۋچى
 شولمى؟ دېيىپ سۇرادى.

آندى واقتلاردا بىزنىڭ فازىلىنىڭ تىلى ئىلگە يۇقىمى - شۇندى ئىيىت
جاۋاب بىرە:

- ئەتەم، بويىيەنمىيالا... آنڭ آنالانى يوق... بىر يراق آغامىدا
تۇر... بىك يارلىلار...

ئول ئوزى بىك ئوتىكن، بىك، ئوڭغان مالاي، دى.
ھەزەت شاھبازنى چاقىرىپ باشىدىن سىپادى، ئىككى تىن ساداقا
بىردى. فازىلغا:

- ئەيدە كر ئىلى ئۇيىگە، دىدى.

بىز ياكادان سۇرگە كرشدك. ئىككى ئەيلەنە دە جىتمە گەنەر، آتلىق
فازىل كىلىپ چىقتى.

قولۇنا، بىر آز كىيلىگەن، شولاي دا بىك تازا كولمەك، بىر ئىسىكى
چالبار، بىر كەلەپوش، بىر كامزول تۇتقان. ئوزى شاد. آنسىزدا ماتور
زور كوزلەرى بۇتۇنلەي آچىلىپ نورلاندى، ئوينىلار:

- بىلەسەنمى، دى، ئەتەم، بولارنى شاھبازغا بىردى. بولار مېنىم ئولگەن
آبزاننىڭ قالغان كىيىملەرى... ئەتەم ئەيتە، دۇعا قىلسەن، دى...

شاھبازدان بىگەرەك بىز شادلاندىق. باشقا ۋاقىتدا جونلەپ سوزگە
قاتناشمى تۇرغان عىلاجى دافايا باسقاندىن بىلىمى، قول سوعا، سىكرە:

- ۋەت، نەرسە مالايىلار، دى... بولاي غنا يارامى، فازىل، بار، سېن،

سابىن آلب چىق، شاھبازنى سوعا كرتەبىز، تەنن، پىچاق بلەن قىرىپ جىۋا بىزدا

شولاي پاكلاپ ياكى كىيىم كىرەبىز، دى. بويىكەر بىگەرەك دە، ئۇ حىشادى،

كوز آچىپ كوز بۇمىغانچى سابىن دا چىقتى. بىز آقنى - قىزارنى

كورمەسەن، قايا باسقاندىن بىلمەسەن، زەڭگەر چىشمەگە چابىق.

بارئىزغادا بەيرەم ئىدى، ئىككى چىگى بولماغان شادلىق ئىدى.

كىلىپ جىتوگە شاھبازنىڭ مڭ يىمامولى، پىچراق، چىرىق كولمەگەن

سالدىمىچا، ئوق، ئۇستۇندىن ئوزگەلەپ ئارتقالاپ آلب بىترەك دە،

- ھاو... ئەلەلە... ھاو... ئەلەلە... ئەلەلە...

دېيىپ، ئورانتىپ - ئورانتىپ، سوعا ئرعتىق.
 آندان سۇڭ، ئويناب، قىچىرىپ، آنى يارىنىپ بىرگە چووندىرىغا
 كىرىشك.

شاھباز ئوزى بىك آرتىق ئىسىنى كىتمەگەن كېك كۆرۈندى، ئەمما
 بىزگە بو كۇن غەجەب بىر كۆڭللىنى بولدى.
 شونىدىن سۇڭ، شاھباز بىزنىڭ كامپانىيانىڭ ئىك نىقىلى، ئىك
 كىرەكلى كىشىنى بولۇپ چىتىدى.

VIII

بىز بىر آولدا، تووب، بىر، سونى ئىچىپ ئوسكەن بولساقدا،
 تۇرلۇق تۇرلۇق، ئوراملاردا تۇرلۇق ئۇيەردە توغانغانمىز، خۇلقلار ئىز،
 ھۈنەرلەر ئىز بىك تۇرلۇق ئىپى.
 فازىلدىن باشقا بىزنىڭ كامپانىيا ئەللە قاچان تارالغان بولار ئىدى.
 قايسى ۋاقىت يوقىبار ئۇچۇن تالاشىپ كىتەمىز. بەرگەلەشەپ آلغان چاقلاردا
 بولا. مەن مۇندى زامانلاردا فازىل ئەللە قايدىن آفل تابا، قىزىق سوز
 ئەيتە، ياڭا، ئويىن، ئويلاپ چىعاردا ئەلنى بېشىمىنوت ئىك كە، بوغازغا
 بوغاز كىلگەن مالايىلار، گۈرلەشەپ، قۇچاقلانەشەپ ياڭادان، ئوينارغا
 تۇتۇنالا.

تالاشنى، سوعىشنى بۇتۇنلەي، ئۇتۇنلار.
 مېن بۇتۇن كامپانىيىغا بالى تۇتۇلاردا، ئورمانغا، تاۋغا چىلەككە
 يۈرۈلەردە كاماندىر بولىم. مېنىمىز بوندى ئىشلەر باشلانمى، باشلاسالاردا،
 ئۇچلاپ چىعارا آلمايلا.
 زارىف قارت، ئوغلىنى عىلاجى سوعىش - تالاش ۋاقتلارنىدا بىزنى
 قۇتقارا.

بىز ئوز آرا بىك آرتىق ئىپادىلەپ كىتكەچ، آول مالايىلارنى ئۇستۇندىن
 بۇتۇنلەي باشلىق كېك، بولدى. تەسە يازغىنى آت چاپىدىرولاردا، تەسە

بازارلاردا، تەسە باشقا، ئوينىلاردا بىز ھامان ئوزۇن نەگەنچە ئال
بارابىز... بوڭا باشقالارنىڭ ئىچلەرى پۇشا. بىزنىڭ دۇشمانلار كۈندەن كۈن
كۈبەيە... شوڭا كۈرە، آتناساين دىيەرلىك بەرلىشلەر بولسا... مەن مۇندى
واقتلاردا، عىلاجى بولماسا، بىز لاچىندىن قاچقان چەكەلەر كېڭ تارقالايدۇ
بىنەن... تىك اول غەنا ئوزۇننىڭ قورقۇلمەس يۈرەگى، تازا قالغان بىلەن كەلەرى
بىلەن بىزنىڭ دۇشمانلار ئىزغا قارشى تۇرا آلووبىزغا سەبەب بولسا.

آننىڭ ئۈستۈنە تەن، عىلاجى بۇتۇن اول مالايلىرى ئىچىدە
بىردەن بىر بالتا ئۈستاسى سانالا. ياز كېلىسە، ئول بىزگە مەن دېگەن
كېمەلەر ياساب بىرە. قۇشلار كېلىپ جېتەندە، بىزنىڭ ھەر قايسى بىزنىڭ
كېچىگە ئۇ كېڭ مانتور جېناق ئېتىپ ياسالغان، سىيرىچى، ئۇيالا بىز
ئەزىزلىك، بىيىك كىرەلەر باشىغا، ئوتتۇرىغا قويىلغان بولسا. بولارنى دا
ئول ياسى...

جېلەك جېتەسە، كېچىگە - كېچىگە توباللار، كۈز كىرسە، اولنىڭ بىر
باشىدىن ئىككىنچى باشىغا ئېشىتىدۇرلىك ياڭغۇر ئېتىپ سوغا تۇرغان بىيىك،
تەك قاقىلار - بۇلار ھەممەسى، شول آتلىنىغا، ئۇخشايدۇ توغان عىلاجى
قولدىن ياسالدى كېلە.

غەلىنى ئېيتەسى دە يوق. نەرسە ياسارغا آغاچى، نېچكە تاقىمى،
قالايلىرىمى، قاداقلارمى؟ - ھەممەسى غەلى تاشى... آچقا دېگەننىڭ آندىدا
ئۇزۇلدى... كانفىتىلار، كېلىنىلەر، پەننىكلەر بىلەن آننىڭ ئوزۇننىڭ تىلەرى
چىرىپ بېتىپ... بىزدە بولاردىن آرا - تېرە آوز ئېتەرگە كىرىپ تۇرىمىز.
شاھباز ئېڭى سۇڭ كېلىپ قوشلىسادا، ئول نىز آرادا بىزنىڭ
كامپانىيانىڭ ئوزەگى بولۇپ آلتى.

بىر يېرگە ئوينىغا باراسىنى، جېلەككە، بالقاق بارو ئۇچۇن
جىيەرغا كىرەك، ياكى بىر بىزنى قېنى باشلاغانلارمى؟ - يانكىدا
شاھباز بولسا، بىزدە آبدىر امىسنىڭ! ئول ئىككىنچى بارماق تىلەرىگە قويۇپ،

بىر نېچچە سۇغۇت يېيىمۇ ئېيىگەن، بىز ئىككىلەر ھەزرىسىزب آلالاردا، قايدا،
 نېنىدى ئىشە بولسادا، چاچى كېلىپ جېتەلەر. ئەيتىرسىڭ، ئەكىتەگى
 جىنلەر ئېنىدى!! بولسۇرودا آولداغنا توگىل، تېرە ياقىدا آانگ تىگەش
 يوق، دېلەر، ئول ئەلە نېچە تۇرلىق سۇرغا. بىز ئېنىدى آانگ سۇرغا ولارنىدان
 نەرسە ئەيتىرگە تەگەنن، تەل بىلەن سۇيەپ بېرگەن، سوز بىلەن قىچىرغان
 كېك، آاڭلىپىز...

سوغۇش واقتلارنىدا آانگ كىرەك چاقلارنى بولا.
 ئول كۈچلىق توگىل، لاكىن بېك ئوتىكىن، بېك ھەيلەلىق: قايرى
 واقتلاردا ھېچ كۈتۈلمەگەن يېردەن كېلىپ بىر نېچەسەن بەرب يىعادا
 دۇشمانلار ھور واپران بولۇپ قاچالار.

يۇگۇرودە، سودا يۈزۈدەدە آاڭا چىققان كىشى يوق.
 جىرلاوعا، مۇڭلانوغا، كۈلىكى سوز ئەيتىپ باشقىلارنى ماسىل
 ئېتەرگە، تورى كېلىسە، ئول ئېنىدى دۇشمانلارغا ئوگىل، بىزنىڭ ئوز
 يۈرەكلەر ئېزگەدە يىش - يىش آاچىلىق، ئوقلارنى قادى...

IX

شولاي ئوسەبىز..
 ئەيتىرلىك زور آالماشۇنلار بولغانى يوق.
 تېك شاھبازغا بىر دە كۈتۈلمەگەن ئىش ئىشلەپ تاشلايدى.
 بىر كۈننى آانگ ماڭلايدى يارلىپ كېلىدى. بەيلەمەگەن، نېتمەگەن،
 تېك آزىغا، تۈز سېيىكەن - شولاي ياراسى قانلانۇپ كورۇنىپ تۇرا.
 سېڭا نى بولدى؟ كىم قىنادى؟ دېيىز.

باشدا دەشمەدى، بېك قىستاغاچ، سۇيەپ بېردى:
 ئول، بېت، يراق بىر آاچىنىدا تۇرا. شونىڭ ھاتىنى بېك، ئوسال
 ئېكەن. ئەرەم تاماق سېن، يوققا آشاب ياتاسىڭ دېي ھامان ئەرلى، تالى
 ئېكەن. ئوز بالالارنى آاشارغا بېرگەندە، مۇنى ئۇلۇشىز قالدرا ئېكەن.

بىر كۈننى شولاي كىچىككە بەلشەلەر پىشىرگەن دە، ئىككى بالاسىنى ئېتىكىنى
تۇتىدىغان. زور، ئوغلى، ئانىسى چىچ كىتكەننى گىنە قاراپ تۇرغاندا،
ئوزۇننىڭ ئۇلۇشىدىن يارتىسىن شاھبازغا بولۇپ بېرىگەن. كىچىككە قىز بالا
يۇگۇرۇپ ئانىسىغا ئەلەكلەگەن: شاھباز سۇراپ ئالداپ ئالدى دېگەن.

ھاتىن، قىز، جىنلەپ، كرەدە،

— بەختىنى آشاغان نەرسە!! ئوز بەختىنى آشاۋىڭ جىتەگەن...
ئىندى مېنىم بالالارم رىز ئىنىغا تۇتۇنغانىڭ ئىكەن!!

دىپ قەھەرلەپ، مېچ بويىنداعى قاچىچىنى ئالپ شاھباز باشىناپەرە.
يەتتىمىڭ ماڭلايدى يارۇلا.

بىزنىڭ ئۇچۇن، بو بىك، زور ئىش بولدى. غەلى بىلەن فازىل
ئۇيلىرىدىن آق كۈمەچ كىسەكلەردى، بەلشە قالدقلىرى چىعارىپ بىردىلەر.
غىلاچى بىلەن بىز تىزگەن، سو كىتىپ، جودق-ياراننىڭ ئىچىن قارادق: زارارلى توگى،
سۈيەككە تىمەگەن كېك. چوپرەكلەر تاپىقدا ئوزۇن چە بەيلەپ قويىق.
فازىل ئانىسى ياننىغا كىرىپ چىقىدىدا:

— رەت نەرسە، شاھباز، دىدى —، ئول چىكەك بارى بىر كۈن
كورسەتمەس، سىن بىزدە قال!!

شاھباز آڭغا، تورى قارادى:

— مېن سىزدە نى ئىشلەپ تۇرىمىن؟

فازىل:

— ئەتەم ئەيتە، تاماغى توق بولۇر، ئۈست باشىغا بىرىرىز، ئۇيدە
ھاتىن — قىز يۇمۇشۇنى يۇرى، دى، يالچىلار بىلەن آت قاراشىر، دى...
شاھباز دەشمەدى. لاكىن ياڭمادان نىڭى يۇرتقا قايتماغان. فازىلدا
تۇرۇپ قالغان.

بىز بوڭا بىك شادلانغان ئىدىك، شاھباز ئوزى دە كوڭلىنى كېك
كورۇنە ئىدى.

لا كىن بولار، ئۇزاققا بارمادى:

فازىللارنىڭ بىر آسراۋى كۆپ ساۋت ساپا كۆتەربىبار ئىكەن -
 آياغى ئايغاندا يىغىلىپ بۇتۇن نەرسەسىن واتقان. ئۇستاز بىكە:

- نىچەمە يۇز تەنكەلەك ئەيىرىمنى ئەرەم ئىتىڭ!! تەنكەلەك فايدان
 تاب، تولى! دىپ قىچقۇرۇپ باشلاغاچ، آسراۋ ئوزن آقار ئۇچۇن شاھباز
 ئۇستۇنە ناھاق سوز سۆيەلگەن:

- مېن كىر كىلە ئىدىم... مەنە بو ئويناشدان توعان مالايعز، ئەلە
 فايدان يۇگىر ب قارشۇما چىقىدىدا، مېڭا بەرلىدى... مېن شۇندىن بىلدىم...
 دىگەن.

زاھىد ھەزرەتنىڭ ئۇستاز بىكەسى شاھبازنى چاقىرىپ آلادا:
 - يەتتىم بۇزاۋ آسراساڭ، آوزىڭ بۇرنىڭ ماى ئىتەر، يەتتىم بىلا
 آسراساڭ، آوزىڭ بۇرنىڭ قان ئىتەر، دىگەن بۇرۇنچىلار... سىندىن ھەيىر
 بولماس، كۆزۈمە كۆرۈنمە، بار، بۇگۈندىن چىچ كىت دىپ آياق تىپىپ
 تىرگەپ قوۋا.

«غەيىلى»، بالا دەشمى - تەنى، چىعادا يوعالا.
 قايا كىتكەندى؟ ھىچ كىم بىلمى - ھەممە كىشى آبدراۋدا قالا.
 تىگى آغاسى زاھىد ھەزرەتكە كىلىپ جىتە:
 - ياخشى ئاتلى بولغان، بولۇپ، آسراۋغا آلغان ئىدىڭ... بىر آيىعادا
 ئوزى قىناپ چىعاردىڭ... تاب! تابماساڭ، ئۇستۇڭدىن كەمەز بىرەم، دى...
 بىز تۇرلۇ يىرگە تارالۇپ ئۆزۈڭگە تۇتۇندۇق.

ئەلە كەلەر، شول كۈننى قاراڭغى تۇشەر آلدندىن زەڭگەر
 چىشمە بويندا يۇرى ئىدى، ئوزى ئوزى سوغا تاشلاماغاينى ئىدى
 دىپ قايعىرىشقان بولالار. مېڭا بىر بىك قانۇن ئەسەر ئىدى. نىكەر
 ئىچىدىن بوڭما ئىشانا يازدىم. آڭنىڭ شۇندى بىر ئىشنى ئىشلىپ تاشلاۋى بىك
 ئىجتىمال كىك، تۇيۇلدى.

خالق زەڭگەر چىشمەدەن، سو آلرغا تارتىنا باشلادىلار...
 بىر آتنا ئۆتكەچ ھەبەر كىلدى:

— شاھباز، زاھىد ھەزرەتنىڭ ئۇستاز بېكەسى قۇوب چىعارغان
 كۈننى بو آلودان كىتكەن دە ئىۋانوفقا بارىپ، تانارچا بلە تۇرغان
 قارت چوۋاشقا دوڭھز كۈنەرگە ياللانغان. ئەلى دە شوندا، دى...
 مېن آبدىرى قالدىم. عىلاجى دەشمەدى. غەلى بىردە ئېسىنى كىتمەگەن
 كىشى كېك كۈلەگە:

— نەرسە، ئول چاقلىق ھايران قالاسىز، دى... چابباتاچى ئەھمى
 بالاسىنىڭ كۈتۈچى، بولۇپ كىتۈۋىدە نىندى غەجەب ئىش بار، دى...
 تىك فازىل غەنا مېنى بىر آز تىنچلاندردى:

— قورقما، سۇلتان، شاھبازغا بىر نەرسە دە بولماس، دى... ئوزى
 ئوزى يوعالنا تۇرغان يىگىت توڭل، ئول، دى... قولدان قولغا كوچىپ،
 خانىن - قزدان قىناب، تىرگەلب غۇمۇر ئىتكەنچى، آندا ئوز كۈننى
 ئوزى گورر، دى.

ھەم شولاي بولدى.

شول كۈندەن، سۇڭ شاھباز، ئوزى سۇيەش ياللان، كۈن كورە
 باشلى. ئوز ئىركى بىلەن ياللانچى يالچى بولۇپ كىتە.
 بو ۋاقىت، ئولدا بىر بارىزدا، ئون دورىنچى يەشكە چىغان غنائىدەك.

X

شاھبازدان، سۇڭ، باشقالاردا بىرەم - بىرەم تارالا باشلادىلار.
 فازىل ماعزۇم قازانغا كىتە. ئول روسچادا، مۇسۇلمانچادا، ئوقى،
 دى. آنى ماقتاب سۇيلىلەر. عاليم، بولر، زور كىشى، بولر، زەڭگەر
 چىشمە، بوين ياقترىر، دىلەر.

جىتمەسە تاعى، غەلى دە قىشلاردا ئەللە قايلارغا كىتە يوعاللا
 تۇرغان بولدى.

ئولدا ئوقۇ، دى. ساتو - آلوغا ئۇيرەتە تۇرغان عىمالىكلەر
 آرتىدىن يۇرى، ئېمىش، دى.

عىلاجى بونى ئېشتىكەچ كۈل:

- آندىسى يوق ئىش ئېندى، دى... آفچاڭ بولسا، ساتو - آلو
 ئىش، ئوقۇمىچادا، بىك شەب يۇرتتە بىر ئېدىم، ئەلى، دى...
 نەرسە سۇيەپ تۇرغا! ئەلى، ئوقۇر ئۇچۇن توڭل، بايلىققا،
 سىمەزلىككە چىداشا آلماعاندان عىنا يۇرى ئېندى!!

مۇڭارچى ھېچ قايلا قوزغالماعان عىلاجى دا آياقلاندى.
 بويلىياڭغۇر آزايدى. ئىگىن دە ئۇمىد زور توڭل، آولنىڭ بايتاق
 يىڭىلەرى، ئىش بىر بىرەمەس، چىتەككە، كەسب ئۆلەپ، چىچ كىتەنلەر.
 بىزنىڭ ئېيدەش دە: - بىر بەخت ئۆلەپ قايتىم ئەلى!
 دىب شولارغا ئېدەردى.

زەڭگەر چىشمە، بويىندا مېن يالغۇزراق قالدىم.

XI

كۆزلەردە، قىشلاردا ئېيدەشەر شولاي نارالىلاسلاردا، ياز قايتالار.
 جەينى بىرگە ئۆتكەن بىز.

يۇرتىڭىز تاش شۇمارا، مېن مۇندا كوڭگەرب ياتىم.
 كىچە كۈتۈلمەگەنرەك ۋاقىتدا عىلاجى قايتىپ تۇشىدە بىزنى جىدى.
 يۇرۇش بۇتۇنلەي يوشقا بولمىغانغا، ئۇچۇشى: آياقدا ئېتىك، ئۈستىدە
 قارا چىكىمەن، فولدا كۈن بېيەلى، باشدا ياكى قارما بورىك.
 ئۆزىدە ئۈسكەن، نىق تازارغان. آزىنمىيىق دا چىعارغا چامالى،
 بوغاي. ئۆيدەڭلەرنى ئۇنۇتماغان: سىڭلىسىنى غەينىيەگە ئېكىن تەنكە
 يارمىلىق شەل، آناسىنا بىر چىتىك، ئەنكەسىنى كۈلمەكلىك آلعان..

— سىزنىڭدا، ئۇنۇتمادىم، دى. . . مەن سىزگە ئالتىن شىۋىنىڭنى ياندىدا
ياسالغاندىن بىر قىزلىشىش!! دىيىپ، ئالتىننى چىقىرىپ كېتىپتەن بىزنىڭ ئالغا بىر
بۇتۇننى، ئوتۇرىنى قويىدى. بۇگۈن سىزنى، سىلارغا چىقىرىدى.

مېن بىر ئاز، ئۇيالىم - فازىل يىزنىڭ يەشىدىش، بالا چاقىدىغى
ئىيىدىش بولسا، ھەزىر، ئول غىلىم كىشىنى يىت؛ ئۆزىڭ ئالدىدا يولاي
قىلانو كېلىنىش بىلەن ئىكەن؟

غەلى ئۆت نەرسە بىر ئۆز؛ بونى كۆرۈگە چارشاۋ ئارتىدا چىقىدىدا،
غىلاجىنىڭ ئەنكەسى بىلەن ئىدر پىش - پىش سۆيلىشىپ ئالدى.

كۆپ ۋاقىت ئۆتمەيدى، تىگىدىن، چارشاۋ ئاستىدىن غەيىپكە يەتكەن
ئاق قولى بىزگە، زور بىر تەرىپلىكە بىلەن ئەيىپتەپ كېلىپتەن ئىكەن، ئەرچىپ
تورالغان سوغان، بايئاق، ئوق سالىق ئۆت سوزىدى.

بىز تەرەزە پەردەلەرنى تۇشۇردىك، كىشىنى كىيە باشلاسا، بىزگە ئالدىن
ھەبەر ئېيتىپ دىيىپ، غەيىپ بىلەن چىكىگەننى ئېيتىپ ئالدىن، باققا چىقىپ
چىقاردىدا، ئاقىنغا ئۇچە باشلايدى.

باشىدا غىلاجى سۆيلىدى.

اول، ئورالدا آغالى - ئىنىلى بىزگە ئۇش يۇرتتە تۇرغان ئىكەن
مۇسۇلمان مىليونىرنىڭ ئالتىن شىۋىنىڭدا ئۇشلا ئەن ئىكەن. غەجەب ئور
چاغلار بولسا، دى. قايسى ۋاقىت قۇيىپ كېك تار، تىرەن شىۋىلارغا، تۇشۇپ
مۆيىندىن، سودا ئىشلىسىك، دى. شۇندى بىر قۇيىدا آزابلانغان چاغىدا
دى، آرقانغا ئاغىپ يىغىرىن مەن بىلەن چىلەگەننىڭ جىنى ئۇزۇلدىدە
ئىچىدەگى قۇمىن تاشىن، زور بالتاسى بىلەن مېنىم ئۆستە تۈپەننىگە
ئۇچىدى، دى. ئەلە ئەتەكى - ئەنكەينىڭ دۇغاسىدىر، باشىمنى بىر ياققا
بۇرۇپا ئۆگۈردىم، يوقسا، دى، شول جەھەتتەم بازىدا جان بېرىگەن
ئىلىم، دى. . .

فازىل ئىندەش بىزدەن قالشەن ئىچە، شولاي دا آقلىن جويىمى، ھامان سۇراشا تۇرا:

— شۇڭ نىچەك، دى، سىيىن ئىندى كۈبلەرنىدە ئىشلەشكە، ئوزۇننىڭ مۇسۇلماندا جىگىلەرەك ئۈگىلى، دى. عىلاجى، آزعاندا كۈلەيچە، جاواب بىرە:

— جىگىلەرەك، ئەلبەتتە جىگىلەرەك! ...

— نىچەك، ئول آلاي؟

— مەنە نىچەك: شاختانك ئىيەسى مۇسۇلمان بولسا، سىيىنك يۈرەككە سول ياقدان، ئۇچلى شورۇننى، ئول ئان، تورى نەادا فانىكىنى ئىچە باھلى... ئىچە، ئىچە... بىر ۋاقىت سىيىنك يۈزكە آعارا، ھەلكەتتە يەلا باشلىساڭ... شونىدان سۇڭ، ئول سىيىن قىزانادا فانىكىنى ئىچۈدەن توقتى... ئە، ئورس آلاي ئىتىمى:

ئول شورۇننى جە، ئوڭ ياقدان، جە قايرىغان تەب آزابلى...

مەنە ئىككىن آرادا آيرما شولاي، دى...

فازىل بىر آز ئويلاندى:

— سىيىن يوقنى سۇيلىساڭ، عىلاجى... ئوزكە، بىت، آعارماغانساڭدا،

ھەلكەتتە بىتەگەن، دى.

— آعارراق ئىشلەرگە ۋاقىت بولمايدى... شورۇننى تەب بىر ئىككى

سوورعاچدا قاچىم مەن...

سوز ئىككىنچى گە كۈچەيدى...

بىزنىڭ شاھباز ئىلكىكى، يىللاردا شاختالاردا يۈرۈشەرسەدە، بو، يىل

قىش سەمبەرى، قايسى بىر گوبىرئادار، پومىتاۋ فابرىكەلارنىدا ئىشلەگەن.

اول شوندا ئوزلەرنىڭ ھوجاسىنى نىيەت ھاجى دىگەن بىر مىليونىر

قلىقنى سۇيىلەپ ئىچىزنى قاتردى:

— بىزنىڭ يانغا كېلەدە، دى، قابىرغا ئۇرتۇپ، نو شاھباز كەي، مېنىم
 مارچالار ئەيىبەتمى؟ تۈندە ئۆزلەرنى ياننىدا قوندىرالارمى سېنى، دىيىپ
 يوقىبارنى سۆيەلەپ يۇرى، دى.
 بو باينى غەلى دە باھ ئىكەن... «ئۇف» دە ئەلە نىندى بىر مەجلىس
 كۆرگەن ئىكەن...

شونداغى قىزقلارن سۆيەلەپ بېك، ئوزاق كۆلدىرى...
 ئول آرادا كىمىر ئىشك شاقلىدىنى. مېن قورقا قالدىم. بىرەر
 چىت كىشىنى دىي تۇرام.
 غەلى سىكىرەپ تۇردى دا قارشى چىقىپ تىزگەنە كىرى كىردى! قولدا
 ئاغى بىر بۇتۇن قىزلىباش:

— كۆرەسىزىمى، دى، بونى؟
 بۇگۈن كىچ مۇندا جىيىلاچاقنى بىلگەچ، مېن بىرونىڭ قۇلاغىغا
 سالىپ قويغان ئىدىم. يىگىت نەرسە ئىكەن، كىتەپ دە چىتىردى، دى..
 فازىل بىر ئاز يۇز چىتىدى:
 — يىگىتلەر، كۆپرەك بولماسن... دى..
 شاھباز كۆلەپ قويدى:

— ئىچ، فازىل توغان، دى... بىزنىڭ ھەر بىرىزگە بىر قىزلىباش
 بولغان دادا كۆپ بولمى، ئول، دى. ئاغى ئۇچۇ باشلاندى... ياراتىشى
 كىتەدى، ئويۇشى قۇچاقلاشو كىتەدى...

شاھباز ئىپتىدائىيەتتە يولغا چىققان ئىكەن. بىرنى سوققان ساين ئۆزىنىڭ
 مائۇر مۇكلىمى تاۋشى بىلەن ئاقىرىغا كۆيەلەپ قويا:
 ساندۇغاچلار كېلىگەن بىزگە - كىنەمسەلەرمى ئىكەن كۆزگە
 يازغى ساپان، توپىلارنى - قايتىرىمى ئىكەن بىزدە...
 غەلى نىق ئىسىرگەن. گەۋدەسىن تۇتقا ئالدى، كۆزى تۇنغان. ئەلەي
 ھۆگەر ئەلەي ئىككىچىگە كېلەدە، قارلىغان تاۋشى بىلەن:

— بو نەرسە؟ ... بو ئىچۈمۈننى؟ ... ئەيدەڭز قالاعا كىتەبىز: مېنىم تۈرۈپكا ئەزىر... ئىككى سەھىدە بارب جىتەربىز... كانىيالىق... شامپانىسكى... قىزلار بارىدا، بارىدا مېندەن بولر، دى.

فازىل آنى، قۇچاقلاپ، ئوز تۈنە، ئوتەتادا قورقۇتتا باشلى:
— سېن، دى، آرنق ئىسردىڭ! ... بولاي بولسا، جە سېن چەب كىت... جە مېن كىتەم... دى.

عەلى سىكرب تۇرادا، آوزىداغى كۈبىكلەرن چەب، فازىلنى قۇچاقلاپ ئوبەرگە آزابلانا...

— يوق... يوق دى، سېن كىتەم... سېن كىتەج... دۇنيانىڭ يەمىن بىتە... كۈركى بىتە... سېن... سېن بىزنىڭ قۇياش بىت... بىرەو ئەيتە فازىل، دى، ناتار مىللەتنىڭ ياقىنى يۇلدۇزى، بولر، دى... بىلەسكىمى؟
يۇلدۇزى... ياقىنى يۇلدۇزى... دى.

فازىل توعان، ئىچمە دىسەڭ، ئىچمىم... بىتدى... سوزم يوق... سۇرامىم... شولاي دا بىرگە، مە شوندى نەنىگەنە چۇقۇر ئىچەگەر رۇخسەت بىر ئىندى... دى.

آڭا آراقى دىيىپ، سو ئىچەرلەر. آندىن سۇڭ بىر جىنپايىق بىيىق قاتى چەي بىرەرلەردە عىلاجى آنى تىشقا ھاۋاغا آلب چەب كىرە.
ھەممەسى بىر آز آينىلار...

عەلى بىر آز تەرتىپ بىلەن تاعى سوز باشلى:
— مېن، دى، يىكتلەر، ئوقىم ئەلى... سەۋدە عىلىمى ئوقىم... ئورسنى، ئىندى عىنا توڭل، نېمىسنى جىكەرلەك بولغانچى ئوقىم...

فازىل آنىڭ سوزى بولە:
— ئوقۇپ بىتكەچ، نى ئىشلىسەڭ؟

— آندىن سۇڭمى؟... آندىن سۇڭ ساو بول زەڭگەر چىشمە!!
— سەدە مىڭا زور شەھەرلەرنىڭ بىرسىنە بىرگەلەپ قوناقا رەھىم ئىتەسىز...

قالانك، ئورتاسىدا ئېڭ، زور، ئورامدا مېنىم، يۇرت بولار... بايلىق ئەلنى دە
بار... ئىش باشلارغا شول جېنەر، ئېڭ ھېمەت كىرەك... ئاتىدىن
مال، مېنىدەن غېلىم دېگەن ھېمەت!! قالاعا كۆچەم... مائور سارايلار
سالىدۇرام... ھاتنىڭ مەنە دېگەن سايلىم. جەننەت كېڭ باققالارم بولا.
قالانك باراق تورەسى، ئېڭ، زورلارنى دا مېنىدە ئىچەلەر، مېنىدەن بورچ
آلار... مېڭا يىراقتان قول قوشۇپ تۇرالار... مەن مېنىم پىلان شولاي
يكتەر... نو سۆيەلەر، غىلاچى: سېنىڭ ئېسەب نېچك؟ مېنىم بىلەن قالاعا
كۆچەسكەن؟.. كۆچەسەڭ آقچا بېرەم، پادراچىك بولس، زور يۇرتلار
سالىدۇر بۇرۇسك!!

غىلاچى، توتۇر بىر چۇقۇرنى ئىچەدە قىزماچا سۆيەلەنە:

مېنىمى، ھەلى توعان، دى... مېن، دى، آقچا ئولاسەم ئولەرمەن،
زەڭگەر چىشمە بويىلار بۇتۇنلەيگە ئاشلىق آلام، دى... زەڭگەر
چىشمە تېرە ياقدا بىرگە!! ئەنە نەرەزەدەن قارا: ئول نېچك آي ياقىسىدا
دولقۇنلاپ ياتا... دېڭىز مېنى... ئېنىق قايدان قايا جەيلىگەن... يوق،
توعان... مېن مۇنى ئاشلامام، پادىشاھقا ھىزمەت ئېتىپ قايتامدا، بىل
باغلاپ، جېڭ، سىزغانىپ، ئېزىۋېتىپ چىشىپ ئىشكە تۇتۇنام...
مېنىم آتاي، دى، غۇمۇر بويىچا بالتا ئۇستاسى بولسادا، قولغا
آلارلىق قۇرالنى يوق... مېنىكىن آلاي بولماس... مېن بالتانى قۇرۇچىدان
ئىشلەنەم... اول، آغاچنى ئىنا توڭل، قاننى ئاشىنى دا قىيىپ تۇشۇر...
مېنىم پېچىنلارم، ئۇتۇرگىلارم، ئىشقىلارم قول تېدىرۇ بىلەن ئۆزلەرنى
يۇرۇپ تۇرۇرلار... مېن ساقى قارت كېڭ، كوزمىنى قىشايىتېپ، باشمىنى
بۇگىپ، تۈزلەپ مائاشمام... مېنىم ئولچەۋەر ئېڭى بىرەنە آراسىنا
ياڭلىش قىلىغان يىراقنى دا سېزەرلەر. بىلەسكەن؟.. ھاتنىم ئۆزىدەن دە
ئۇكەن بولار. بو، ئورامنى ئاشلىم. سىزنىڭ يانغا كۆچەم... يۇرتلار،
ناراندان بولا...

آتتى ئىككىدىن آرتىق آسرامىم. بۇلار فرق بۇدۇن زەڭگەر چىشمە
 بىلەن «ئۇنى» آراسىدا «ا» دە دىمى يۇرتىلەر... آربالار بارىدا
 تىمىلى... قامىلار ھەممەسى قايشىدان... ئۇ بويىدا باقچا: آندا
 يىمىشلەر پىشە... ئىندىدا بىرەنگى باقچاسى. آندا قىيار، قارىوز،
 قون، نۇرما، چۇگۇندىر، كىشىر، كەبىستە - جانىڭنى گىرەك، ھەممەسى
 بار...

دۇنيانى شولاي قۇرۇپ بىتەمدە سۇنڭ دورىڭىزنى بىر ۋاقتىدا
 خاتىلار ئۇز بىلەن پارلاپ قوناققا چاقىرام... يىلغا ئىككى مەرتىبە: بىرىن
 چانا يىۋاي تۇشكەچ دە، آولداقازلار، سوعىملار سويىغان، قىز بىرگەن،
 توى ئۆزىدىن چۇرلاردا... ئىككىنچىسى جەمى كۈنى - پىچەنگە تۇشەر
 آلىندىن، يەش تەكەلەر ئۇلگۈرگەچ، آولداقاز ئۇزاتى، كىلىن تۇشۇرو
 كۈنلەرنىدە...

باي - مال ئۆزىدە كۆپ بولالا... باشقىردىن مېچكەلەپ قىز آلدۇرام..
 قارت قۇرى، موللا مونتاعاى كۆرمەگەن آرادا تۇشۇرگەلەر ئۇچۇن
 چىلەگىز بىلەن مەنبۇفز لىبالىلارنى كىتىرتىپ قويام... يارىمى شولاي بولسا؟..
 ھەلى بو، ئۇزۇن سوز ۋاقتىدا نەرسە ئويلايدىر قاتىپ تۇردى.
 قازىل كۆلۈپ قويدى:

— عىلاجى، سېنىدە شولاي حىيال بىلەن آلداعى دۇنيانى ياساپ
 قويۇ بار ئىكەن!...

نو... بىرەرنى ئىچەبىز دە تارالابىز...

مېن دەشمەدم. لا كىن باشقا كىشىلەرنىڭ ئويلارى بار ب چىماسادا،
 عىلاجى ئۆز ئىككىنە ئىرىشەر كىك تۇيۇلدى. آنىڭ ئىش سۇيەر يۈرەگى،
 ئۇستا قولى، نىق نازا گەۋدەسى - بو ئىشلەرنى آڭا بىك چىڭك بىك
 ياقىن كۆرسەتەلەر.

غەلىنىڭ بىر ناچار غەدەتى بار. ئىچى ئېسىدە شاھبازغا بەيلەنە باشلى. ئەلى دە تىك تۇرغاندا آڭا چەنچىپ سوز قوزغاتتى:

— نو، باتر، دى، سېن نىك بىردە سۆيلىمەيسىڭ؟ سېن نىندى تۇرمۇش قۇرغا، ئويلىسىڭ؟ دى.

شاھبازنىڭ ماڭلاي تىرلەرى جىيىرلى. قاش ئۈستۈنىگى ياراسى تېرەنەيە تۇشكەن كېك بولدى. مېن بىر آز شۇبھەگە باندەم. ئاغى، دېم، سوغىش چەمەماسلار يارار ئىدى، دېم. غەلى ئۈچ ئىتكەن كېك يەنە كېلىپ بەيلەنە:

— نو، باتر، نىك دەشمەيسىڭ؟ ئەلە تىك يوقى، دى. بولماسا، سېنىڭ كىم بولماچىكىنى ئۈزۈم ئەيتىپ بېرىم، دى. عىلاجى دا بوڭا قوشىلا:

— نىك جاواب بېرىمىڭ شاھباز؟ دى. ئەيدە، بىردە قايرىما، باشقا يول تاپماساڭ، مېنم بىلەن ئالتا ئىشنى كېتەرسىڭ: آلىز شەب قۇرالىلار، جىيىر بىر ئۈزۈم كېك تازا بىلەكلى يىكتەرتى. بارى بىر بىرگە كېتەربىز يراق ئىلەرگە. سالىز، زور كوپرلەر، سالىز باشى بۇلۇنلارغا تىگەن، زور سارايىلار!! دى.

شاھباز ئاغى نىقراق قارالا، ئىش آراسىدىن غەنا:

— رەخمەت، ئول ئىشكە مېنم قولم بىرمى، دى.

غەلى ئاغى بەيلەنە:

— نەرسەگە، دى، يوقىما باش واتاسىز. مېن ئۈزۈم ئەيتىپ بېرىم. آنىڭ كىم بولماچىكى. بىزنىڭ شاھباز ئەفەندى: ئۇيۇق چاپانا كىيەر، آرتىنى قاپچىق آسار، قولنى ئۇزۇن چېرىق تۇناردا كۈتۈ كۈتەرگە كېتەر، دى.

فازىل سىكېر تۇردى، ئول آچولى ئىدى:

— نەرسە، سېن غەلى، ئول چاقلىق قاپارنىڭ؟ كىشى ئويىن

سۆيلى، سېن ھەزىر تالاش چەمەماسىڭ؟

غەلى، چىرك ئىشلەرنى ئىزلايتىپ، كۈلە:

— يوق، فازىل ئەفەندى، مېنى تالاش چىقارمىم. مېنى تىك ئەيتىمگەن،
چاۋاتناچى ئەھمىنىڭ بالاسى كۈنۈچى بولمى قايا بارسىن، دېي ئەيتىم، دى.
ئول سوزىن بىرمەدى، شاھباز، بۇتۇنلەي تىمىرگە ئەيلەنىپ، كۈيىپ
سىكىرىپ، تۇردى دا، — دۇنيادا مېنىم ئۇلۇشمدا باردىر ئەلى: غىر فان
باي بۇتۇن دۇنيانىڭ نىعمەتىن ئوزۇنە جىيىپ بىتە آلماساندىر. دېي،
آرتق قاباعات سوزى بىلەن سۈگىنىپ، غەلىنىڭ ياكىغۇنا شوندى سالىپ
جىيەردى: يىكت، ئورنىقلار، ئىسكەمىيەلەر آشا مېچ بويۇنلار ب تۇشىدى.
شاھباز، مېچ كىمگە مېچ بىر سوز ئەيتەمسەن، چىچ، ئوق كىتىدى.
غەلى، سىكىرىپ تۇرۇپ، آقرا باشلادى:

— بو ھولىغانلىق!! مېنى ھەزر ئورەدنىكىدى، زىھىسكىنى چاقىرتام.
ئول ئويىناشدا نۇغاننى سېردە چىرتىم، دى.
فازىل آنى توقتاتىدى:

— شاولى تۇرغان بولما!! سېنى ئوزۇڭ غەيىلى!! نىگە آنى يوقىغا
رەنجىتىرگە؟

غەلى بىر آز تىنچلانىدى، مېنى آڭا تانىتىمىن ئەلى، دېي سۇيەنە
سۇيەنە، شىشكەن ياكىغان قارالب چىقماسىن ئۇچۇن سالىقن، سو بىلەن،
بىاقىر آقچا بىلەن، ئىوارغا كىرىدى.

غەلى قالدى. بىر فازىل بىلەن چىچ كىتىد.

مېنى آنى، ئۇيەرنە چاقلى ئوزاتىمدا زەڭگەر چىشمە بويۇننا،
كوپىر باشىداغى چىتەن ئۇيگە قايتىم. ۋاقت سۇڭ ئىدى.
بۇتۇن آول، تىنچ رەھەت يۇقىدا. مېنىم ياناسم كىلىمى.
قاباقا باغاناسىنا سۇيەلىم دە يۇزم بىلەن زەڭگەر چىشمەگە ئەيلەندىم.
ئەيتىرسىڭ، غۇمۇرمە بىرنىچى مەرتەبە كۆرەم مېنى بو كۆلىنى!!

بۇنى يوقىغا كۆل، دېلەر. بو، بېت، دېڭىز. دېڭىزنىڭ دە مائورنى،
زورنى!!

زېھنىم يراققا كېتىدى.
ھەر كىم بۇ نەرسە، تۈرۈندە ئوبىلى. كېلەچەككە، زور پىلانلار قۇرا.
مېن ئەلنى ھامان شول كۆپىر باشىدىن تېرىسلىككە كىچىنەن ئۆيىدەن دە
چىقا ئاليمىم.

XII

يانتىسام دا يۇقىلى ئالمام.
ئاڭدىن تۇرۇپ، زەڭگەر چېشەندەن، سو كېتىردىم، ارش كۈلتەسىنى
تاپىدىم، چۆلەندىن كۆرپە ئالپ چىقىدىم، ئۇلاق تونۇش، جىرەن قاشقاغا
بوتاب بېردىم.
ئەلنى ئۆيىدە ئۇرماغانلار.
مېنىم باشىدا ھامان بىر، ئۆي:

آنەي قارتايىپ بارا. غۇمۇرى شول تېرىس باشىدا ئۆتە. مېن
ئېنىدى جېتىكەن يېكەت بولدىم. مەن بىر نېچچە يىلدىن پادىشاھ ھەزەرەتلەرنى
ھەزەتكە چاقىرىلار. ئۇچ يىل ئاندا ئۆتەر. ئۇل ۋاقتدا ئاغى يالغىز
قالالار. ئاغى يۇرت يېر تۈزەتە يۇرى ئالماستار.

يوق، بولاي يارامى. بو ئىشلەر مېڭا، ئۇيات. مېن ھەزەر ئايدىن
شەبەرەك تاش كېسەم، باشقالارغا سىلىنمەگەن آور تاشلار مېنىم قولىدا
ئۆيىناب يۇرىلەر. يېڭىلەر آراسىدا، سوعىش - نى بولسا، مېنىم بەلەلەرگە
چىداۋچىلار سىرەك چىدا.

يوق، بولاي يارامى. ھەزەرگە ئۆز كۈنلەرنى ئۆزىلەرنى كۆرۈرلەر،
مېن كېتەم، بۇگۈن ئۆك كېتەمدە ئالتىن پۇچماقلى ئۆي، كېچەك بىر كەت
ئال، شولارنى زارىف، ئۇستالار يانتىغا كۆچەرگە جېتەرلىك آقچا ئايىپ
قايىنام. ھەر يىل بىزدەن زاۋۇدلارغا، شاختالارغا ئۆچەر، دورىلەر يۇز مېنىم

كېك يىكتلەر كىنەلەر. آقچا ئابىلار، ئۈست باش ياسىلار، يۇرت يېر
تۈزەتەلەر: جەچەرگە جېرىك جېتەگەچ، چابارغا توغايك بولماغاچ، ئۈستۈك
قاپلانغا تۇرغان، ئورماندان بىر چېرىق سابىن آلا آلماعاچ، نەرسە دېي
مۇندا غۇمۇر بويىنچا، زەڭگەر چېشمەنى ساقلاپ ياتاسك!!

ئېرتەنگى چەيگە ئوتراچ، شول ئورۇندا سوز آچىم:

— ئەنكى، مېن ئەينەم، آلتىن پۇچماقلى ئۇى بلەن كېكتە بىر
كەت آلب، شولارنى ئىگى زارىف ئۇستالار ياندا كوچىر سالىو ئۇچۇن
كوپىنى آقچا كېرەك بولر، دېم.

ئەنكى دە، ئەنكى دە مېكا آبدۇراب فارادىلار. ئەنكى بىر آز
يىلمايا:

— نەرسە، سېن، سۇلتان، بىر يولى، زوردان كۈنەرەسك، دى:
ئەلى بو يىلغا پۈرەنەسنگە آلب قويىارغا كۈچ جېتسەدە، آرو بولر
ئىدى، دى...

مېن قىرت كېسىم:

— يوق، مېن ئەيتەم، ئەنكى، سېن آچىق ئەيت: مېن دېگەنچە
ئىشلەگەندە كوپىنى آقچا كېرەك، بولر دېم. قارت بىر آز، ئويلىنى:
يۈز تەنكەسى ئابىلسا، دى، ئىش باشلاغا يارار ئىدى، دى.

مېن دۇغا قىلىپ تۇردىمدا، كېيىنرگە ئۇتۇندىم:

— سىز، مېن ئەيتەم، مېكا فانيچە بېرىڭىز، مېن بۈگۈن ئۈك چىعب
كېتەم. ئىك كوپى، ئىك كوپى مېكا بىر يىل واق بېرىسز، مېن سىزگە
ساناب آلتىن بلەن ئىككى يۈز سۈمىنى مە شول ئىكمەك ياندا كېتىر ب
قويارىم، دېم.

ئەنكى قورقۇپ قالدى، يۈزلەرى آعادى، يەشلى كۈزلەرى
بلەن مېكا قالدى:

— چو، بالا قايىم، نىك، ئول چاقلى آشقك، سېن؟ دى...

مىن ئىككى سۆزگە، ئورن قالدىرماسلىق ئېتىب ئەيتىم:
 — مىڭا قانچە بېرىڭىز، مىن بۇگۈن ئۆك كېتەم... بىر يىل دىيىپ
 ئەيتكەنم. ئىككۈب قويىپ ئەيتىۋوم كۆڭلۈم سىزە، مىن ئالتىن جېنى
 آيدا قايتىمەن... ھەزىر سىنىڭ بىر ئىكەن، يازغىن ساپانغا، ئوغلۇن
 سىزنىڭ قارشىڭىزدا بولار، دېم. ئەتكەي، سىن بىرەر ئالتىن پۇچماقلىق ئۇي
 بلەن كېڭەنە كەتكە كۆز سالا يۇرى... تېگى زارىف، ئۇستايانداغى
 بوش، ئورنىنى بىرەرسى ئەلە كىرەرسەن... ئىستارىستانى مايلاشدىرا تۇر:
 مىن آنڭ بىلەن، بىلىر سۇيەشكەن ئېدىم... يىسارار، بىر توتىغان تاق
 بىلەن بىر بۇتۇن قىزلاشنى قىزغانماساڭ، ئورن سىنكى بولار دېگەن
 ئىدى...

ئەتكەي مىڭا تۇرى قارادى، آنڭ كۆزلىرىدە بىر بالا آقلىدان
 شاشىمەن دېگەن بىر سۇراۋ بار ئىدى:

— سۇلتان سىن چىنلاپ، ئوق بۇگۈن كېتەسكىمى؟ دى.

— كېتەم، ئەتكەي... كېتەم... سىزنى بىر نەرسە باشىدا ئوتتۇرىسىم
 كېلەم... ئۆزۈمدە، تېببە، تاش ياردى يېكەت بولۇپ، بىر پۇچىلىككە
 ساسىپ ياتىۋورۇق!!...

رېزا بولدىلار... لايىق ئىكەنسىدە نەيىر بىر ئۆچكى ئۇمىد
 قاتناش قورقۇسىز ئىدى.

بىلىر «ئاسمى پىرىسگە» دېگەن شاھانغا آولدىن ئۈچ يۈز يېكەت
 كېتكەن ۋاقىتدا مىن دە دەردلەن بىر قويغان ئىدىم... شول ۋاقىت ئالغان
 يىللىق بېلىتىم دەسەندى تۇبىدە ياتقان ئىكەن. ئەتكەي ئاشىغىپ كۆلەكلىرىمنى
 «يودى، يامادى، كېڭەنە قاپچىق ياسادى، ئۇي باشىدان بىر پاريا ئاچاپانغا
 ئال ب تۇشدى، مىڭا يولغا دىي، ئەزەرك ئىت، ئەزەرك بىرەنگى
 پىشردى. شولارنىڭ شولپاسىن آشادى، چەي ئىچىك. كېيىم، ئوتتۇرى
 دۇغاقىلىق. ئېسەنلەشكە.

زەنگەر چىشمەنىڭ تۇرلىق مەچىتلەرنىڭ ماتور بېيىك بويىلىق
مانارلارنىدا مەزىنلەر تۇرلىق تېۋىش بىلەن ئۆيلە نامازنىدا آزان ئەيتە
قالدىلار، مېن كېچىككە قايىچىنى آرقاغا، آسب يالغىزىم، ئورال ئاۋلارنىدا
قاراب سەفەرگە چىقىم.

XIII

بىزدەن، ئونىيىش چاقىرىمدا «مەرگەن تاش» دېگەن بېيىك بىر ئاۋ بار.
بۇنىڭ باشىدىن چىشمە چىغا بىر قەبرىدە بار. باشقىرىلار ساللاۋات قاھارماننىڭ
ياقۇن دوستلارنىدىن بىر «مەرگەن» شۇنىدا كۆمۈلگەن، شۇنىڭ قاراتىپ، ئىسىم
بىرىلگەن، دىيىپ سۆيلىيەر.

شاھتالارغا بارا تۇرغان يول مەن شۇنىڭ ئىتەگىدەن ئۆتە.
ئۆيىدەن چىققان قىز بىلەن بىر ئاۋغا جېتىكەنچى توقنامادىم، آرتقا
ئەيلەنەي: قاراماسىدىن ھامان باردىمدا باردىم. بىر آز يال ئېيتىم، ئەمەلىي
تارتىپ ئاليم دىيىپ، قالغۇراق بىر تاشقا، ئۆتۈرسام، تېرە ياقىداغى كۆرۈنىشكە
ھايوان قالدىم.

زەنگەر كۆل دېڭىز كېڭ جەيدىپ ياتتا... ئەيتىرسىڭ، ئەككىيەندەگى
سىچىرلىق كۆزگى ئېنىدى:

كۆزگى قۇياش ياقىنىسىدا شۇلە ماتور بولۇپ جانلىق بولۇپ نور
ئېچىدە، ئۆيىنى.

كۆلنىڭ قىيلا ياعىندا، ئۆتۈرغان بىزنىڭ ئۆلدا ئۆزىنىڭ يەشىل توبەلى
سارايلىرى، بېيىك مانارلارنى، باقچىلارنى بىلەن كېچىرەك بىر شەھەردەن
كىم تۈگۈل ئېيىكەن... شۇل سارايلىرىدىن بىر آز كېتىسەڭ زارىف، ئۇستالار
، ئورامى كۆرۈنە... بۇلاردا چىيەرگەن يۇرتلار... آندىن سۇڭ... ۋاق
كېچىككەن، بالچىق چىتەن ئۆيىلەر بىر بىر آرتلىق تۇرۇپ، بوتال، ئۆلنىڭ
چىتىدەگى تىرىسلىكلەرگە بىار بىچالار... ئەنە بىر ياقىدا شاھبازنىڭ
ئەسلىنىڭ بالچىق قوشە... مەن بۇ ياقىلاپ، كۆپىر باشىدا، بىر ئۇيۇم

چوب كېك بىزنىڭ چىتىن، ئىز با... اولنىڭ بۇتۇن تېرە باغىن مەنە شولار
يۈزەرلەپ مۇكەرلەپ چۇلغاب آلغانلار... بولاي قاراعانم يوق ئىدى،
چىتىنەن ئۇرۇپ قاراساڭ، بىزنىڭ آول، زور بىك، زور بىر چوبىك
ئىكەن، بايلار تېرەسىنى، شول، زور تېرىس مەيداننىڭ، ئورناسىغا چىققان
بىر - ئىككى چەچەك گە ئىكەن...

اق ئىدىل ئەللە قايىلاردان، ئورال - ئورال بىزنىڭ شول يېزىلەرگە
قوغلىپ - قوغلىپ ئۆتە ئىكەن!

يوق، بولاي باراماس: تاش ياۋىسىن، دۇنيا جىمىرلىسىن، مېن يازغى
سابانغا چىككى ئىككى يۇز، سوم آفچا تابامدا، شول چوبىككەن
ئور قاقاراق كۈچەم. بو، ئورنىدا ئىككى سوز بولغا يارامى!!

۱. ئۇزاق، ئويلاپ تەمەككىنى تارتىپ بىتىردىم دە يانچىغىن، كەغەزىن، -
بارى بىر، يولنى توبەنىگە تاشلادىم:

-- بو آولما كىرى ئىلەن بىلەن قايىتقانچى مېنىم آقق تارتووم بولار، دىم.
-- شول جىدى سىگىز آيغا ئۆتۈمە سوز بىرەم: تەمەككىنى تاشلىم.
اراقى ئىچىم، خاتۇن قىزغا ياقىن بارىم... كارتا، ئوينامىم... - شولاي
ئېتىپ ئىككى يۇزنى جىيام!! مەرگەننىڭ قەبىر تاشى بوڭا گوۋاە بولسىن.
شولاي دىپ ئۆزۈم ئۆزۈم آنت ئېتىم دە، سالوات باھادىرنىڭ
مەرھوم يولداشنىڭ باشى، ئۇچىدىن، تاغى آلغا - ئورالنىڭ ئىچىنە تابا
ئىرىپ كېتىم.

XIV

آلغىنى آي ئىشلەم. جىدىچىنىگە كېتىكەندە مېنىم ئىچكى كۈلەكنىڭ
فولتىق آستىدا كېچىككەن بۇنى كېك ئەيىبەتلەپ تىگلىگەن يۈزەر، سوملىق
كىكى كەغەز ھەر ۋاقىت تەنمىنى قىتقلاپ رەھەتلەندۈرەر ئىدى.
بونىڭ ئۈچۈن نىلەرگە كۆرمەم، قايىلارداغنا بولمام.

باشدا رەمىيىلەرنىڭ «ۋاسىمى» دېگەنلىرىنى ئىشلەيم. ھەممەت قاتنى،
 ھاق ناچار، ئىش ۋاقتى ھەللەرنى بىتۈرۈپ، ئايدان يىغىلىق، ئۇزۇن
 ئىدى... تۈزۈم. دۇنيانىڭ رەتتە بىر ئۆزۈمنى، باشقا يىردە تاشلىق
 كەسب ئۆزىگە جەننەتلىك آقچا ياسىم دېيىپ تۈزۈم.

ئاندىن سۆڭ، بولاردان كېتىپ، بىر فرانسوز كامپانىيىسىنىڭ
 شاتىنىسىدا ئىشلەيم.

تاۋلار بېيىك، آغاچلار ماتور، زاۋۇتلار ھەممەسىنى تۈرلۈك تاۋ
 آرالاردىن تۈشكەن يىللەرنىڭ تامامىدا، بۈيۈك ياسالغان، زور ماتور
 كۈللەر تېرەستىنە ئوتتۇرىدا... قايا بارساڭدا، بىر ھەل: قايا بارساڭدا،
 قاتنى ئىشلىيەر، قايا بارساڭدا بىزنىڭ كېڭ يېرىمىز ئېلىنىپ، ئور تۇرمۇ-
 شىدىن زار، بولۇپ چىقىپ كېتىپكەن مەڭگۈ - مەڭگۈ تاشلىق، ئورس
 يىگىتلەرنى، ئوچۇرلار: ئىشلىيەر، ئىچەلەر، سوغىنىشلار، تاشلىق ئىشلىيەر،
 تاشلىق ئىچەلەر...

سۆزۈمدە، تۈزۈم. تارتىمىم... ئۆچمەيم... كارتىغا ياقىن بارمىم...
 يوللارنى ئارتىق قىيىن دا بولمىدى... ئەمما... ئەمما ھاتىلار دېگەنلىرى،
 آيماق، آيماق، بېيىك، بېيىك مۇشۇنىڭ ھەلگە قويىلغانلىرى...

مېن تازا يىگىت، بېيىك: بۈيۈك، ئۇزۇن، كۈرەك كېڭ، قوللىنىشلار
 ئۆزۈمدە ئۆزى بېيىك، تۇرۇ، بىلەنلەرم - بىر سىلەنگەندە بېيىك يىگىتنى
 يىغىلىق!!

بالغا چىقىپلەر نېنىدىكىگە چارالار بىلەن ياپىلمايلا، توق تازا رەھەت
 كۈن ئېتىپكەن يەش ھاتىلار، جېنىۋىلاردا، مۇنىدى يىگىتلەرنى قولغا
 تۇشۇرۇش ئۈچۈن نېنىدىكىگە ھەيلىلەر قۇرىمىلار!!

يوق ئالار آدەمدە، فېرستەدە، شايناندا تۈگىل - ئالار جىلانىلار،
 ئىشلىدىن ماتور، ئىچىدىن آغۇلى جىلانىلار.

ئەنكىمى ئەنكىمى ئالدىدا بىر مەن ۋەدىم ئۈچۈن، سالاۋات باھادىرنىڭ
مەرگەنى قەبرىسىدە ئىچكەن ئانتىم ئۈچۈن مېن بوجانلارغا، ئۇچراماسقا،
بولارنىڭ آغۇۋى بىلەن زەھەرلەنمەسكە، توشىدىم.
ئەمما، ئەمما بولدى ئالماڭام.

XV

شاھتادان شاھتاغا يۈرى تۇرغاچ، آخىر بارى، آتقى، ئوتۇز
تەنكەمىنى توتۇرۇپ ئۈچۈن، ئورس - تاتار بايلارنىڭ، ئورتاق بىر كامپانىيىسىغا
ھەزمەتكە ياللانغان ئىدىم. ئىندى يازدا كرە ئىدى، چاق، زور بولماسدا،
آشادان قىسب، كۈننىڭ، ئوينىشىش سەھەت ئىشلەپ، آيغا يىگىمى بېش
سوملار قالدۇرۇپ چامما بار ئىدى، بىزنىڭ ياقىلاردان، قازانلاردان، سىمىر،
ساراندا، گوپىرنالارنىڭ كىلىگەن بىك كۆپ تاتار يىگەلەردە ئىشلىيەر
ئىدى. بىرگە بىرگە كۆڭلۈكى ئوتە ئىدى. آلا باشدا مېنى ئىچمەگەن،
نارتماعان، كارتا، ئويناماعان ئۈچۈن، بىگەرەك دە خاتىر قىزغا قاراماعان
ئۈچۈن «ئىشان» دېيىپ مەسقل ئىتەلەر ئىدى. غۇمۇر بويىنچا شاھتادا
ئىشلەپ ھەزىر ئىندى شۇندا بالا چامالى بولغان بىر قازان قارىنى ۋاقىت -
ۋاقىت، ئەرەب، سۇيىلەپ قويما ئىدى:

— ئەي سۇلتان توغان، دى، آكلىم مېن سېنى، دى... ئىدى.
ئۈزۈم دە مېن باشدا شولايلاق بولۇپ قارادىم، دى... يوق، بېت توغان،
دى... بۇت قىسودان قارى تارايىمى، دى، ئىدى.

بايلار ئىچەلەر، تارتالار، كارتا، ئوينىلار، بېشەر بېردە ماتۇر قىزلار
اسرىلار... ئالارنىڭ بىر كۈندە ئىچكەنلەرى بىزنىڭ يىگىمىزگە بىر يىلغا
دۇنيا كۈتەرگە جېتەر ئىدى، دى... ئە بىز نەرسە، دى... ئانا بويىنچا
شاھتانىڭ جەھەننەم تۈپلەرنى بىلەن پىچراق سودا يۇرۇپ سۈيەكلەرنىڭ
قاتقان بولسا، پالوچىكادان سۇڭ، شۇنى بىر يارتى بىلەن بىر آز

يۇموشار تاساڭ... بو ئېچومنى؟! بو ئېچولەردە بولماسا، بىز ئەلە قاچان
تاش بولۇپ قايار ئىدىك، دى...

بولسا، آلساڭ، نوز، ئېچە، دى... ئەمما توغان، ئەمما توغان...
آنڭ بلەنگە دۇنيانى تۈزەتە بولمى ئىكەن، دى تۇرغان ئىدى...
باشدا شوندى سوزلەر بولعلاسا، بىرا تۇرغاج، مېنى قويدىلار...
مىن ئىشاندا، مانا دا، بولۇپ يۇرىم.

كوب چىدام. ئىندى تىغى، ئوتۇلاپ، سومغا كىرەك... كىرەك
چىغاننى آرنى تۈزەتمەن دىپ ئۇمىد ئىتەم.

ئىچ، بولمايدى، يىكتەر!!

شاھتانڭ، ئوپراۋلەيۈشچىسى بىك شەب باي، تۇرا تۇرغان بىر
ئورس ئىدى. شوناردا يالغا، ئون آلتى، ئون چىدىگە چىققان بىر
تۇرا ئىدى. زور ئوقۇشلى، دىلەر. بويغا، ئۇزۇنچا، بىللەر نېچكە،
قولباشلار، بۇيۇرلەر، تولۇپ، قايناش تۇرالار... كۆكەك قالغۇ... موينلار،
ئىچ، موينلار: آلسو، اق بولۇپ، جانىڭنى يۈرەڭنى ئوزلەرنى
سورۇپ - سورۇپ آلالار. ئىزىلەرنى قاراسو - قىزىل قان، ئوينى،
ئەيتىسك، ئوبەر ئۈچۈن كە ياراتلغانلار... تىلەر، ئۇستى، قول بلەن
تۈزگەن ئىگىز آق ئېچولەرنى؟ - شولاي مانور، بولۇپ تۇرۇلار...

ئۇزۇنچا، بىر آز بىيىك، بۇرۇن آنڭ بۇتۇن يۈزىنى نىتىدىر
ئۈنكىلىك، سۈيىكىلىك بىرە... كۈڭلۈم تىرەن، زور كۈزلەرنى قاراسام -
بۇتۇنلەي، ھەلەم بىتە تۇرغان ئىدى...

بىر فېرشتەنى - بو جاننى بىزچى كورۇمەن ئوك، كۈڭلۈم
قورقۇ تۇشىدى... شوندا بىر آفەت، بىر بەلە - قازا چىماسا يارار
ئىدى دىپ، ئويلايدىم...

ئول ئوزى بىزنىڭ شاھتادا پاي ئىيەسىدىمىز، كەلتۈردا ياللاڭ
 ھەمەت ئىيەدىمىز، بىلەن ئالەم - نىدە بولسا، بار، ئول ئىشكە قاتناشا،
 ئىشچىلار آراسىنىدا كېلىپ بۇرى، آرا - نىزە فارمانلاردا بىرە. چەن
 ئىسەمىز، شوللىرىمىز - ئانى «لىزا» دېيىپ يۇرتىلەر.

كۆڭلۈم قارشى بولسا، يۈرۈگۈم قورقسا، ئەللە نىنىدى بىر كۈچ
 مېنى جىگە باشلايدى.

۴ - ۵ آي بويىچە كېمى، ساقلاپ يۇرتىگەن ياشىدى كۈلەگەم بىلەن
 ئەيىت ئىيتىگەم بار ئىدى. شولار ئەللە نىچەك قاپچىقان چىقىدۇلا. ئىشەن
 سۆڭ، بەيەرەم كۈنلەردە ئۆزۈم سېزىمەسەن ئۆلك، ئۈستىدە شول كۈلەك
 بولا، نازارنىڭ ئىيتىگەم آياغىما كېيە...

ئەللە قاچان ئالەمدا، غەنىيە كەيم ئۇچۇن بولار دېيىپ ساقلاپ كېلىگەن
 ئىسلى سابىندا ئۆزىنىڭ آق يۇمۇشاق كۆپكەلەرى بىلەن سۇلانىنىڭ
 بىتلەرنى، مويىلارنى، شالغان چەچەرەك بولۇپ قاتقان قۇلاق ئىچلەرنى
 ئىركەلەپ جورالار... قاچاندىر، قايدىدا بىر ياوز جىلان يەش خانى
 مېڭا: سىز چەچ چىتىك بۇرۇڭىز، قارا چەچلەرنىڭ ماڭلايغىزغا
 تۇشۇپتۇرەك تۇرۇپ - سىزە بىك كېلىشە دىگەن ئىدى... ئەللە
 قاچان، ئۇنى تىلغان شول سۆزدە ھەتتە تۇشەپ شىنبە كۈنلەردە باشقالار
 مېنى چەچ تۈزەتكەندە مېن ئەلنى بالا جۇن كېكەنە چاقىغا كۈتەرنىپ
 كېلىگەن ساقال، ئورنى بىك، ئوزاق قىرام، ئەمما چەچكە آرنىدا پەكى
 ئىدىرتىم. قارا چەچىم ماڭلاپما تۇشەپ باشلايدى ئىدى...

شولاي ياسان، كۈلەكچەن، كۆرەكلى، مويىنى بىر آز آچىپ
 چىققان واقتلاردا مېن ئورلى ياقىدا يەش ھانىلارنىڭ ئۆزىمە سۇقلان
 قىلارلارنى سېزەم. آچولانامدا، ئېدەن كەيىلەنەمە.

لىزا بىلەن بىز بىك يىش، ئۇچراشايمىز... ئول باشقالار كېكە كۈزى
 مايلانمى، يىلمايمىدا، لايىق تېرەن زور ماتور كۈلچىم كۈزلىرى بىلەن
 مېنىم يۈرەك بەرلەرنىمە ئۆتكەن تۈرى، ئوزاق قارى...

ھەلەرم بىتە، تىز بوونلارم قالىتىرى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە لىزا قاياق بارغا جېيىنغان ئىكەن. ئەپەندە سۇلتان، ئوتتۇرىغا: مېنىم ئىۋان ئەلە قايا يۇمۇشقا كېتىكەن، دېدى. زور تىۋانلارنىڭ ئار، ئىكە يوللارنىڭ دورت سەھەت يۇرۇتۇپ قايتاردىم... بۇتۇن دۇنيامنى سۇيەندى... يارى، بېك ياشىنى، شولايلىق بولغانىڭ ياشىنى، دېدى. ئوزى ھامان شولاي يۈرەگىمە ئوتتۇرىغا، بىلەكلەرم، كېڭ كۆكرەگىم، ئازا كۈچلىك گەۋدەم بىلەن سۇقلانۇپ تويالماي كېڭ ئىدى. لېكىن ئاندى ياقىدىن بىر سوز دە ئەيتىمەدى، تېك بىر ئاۋدان جېيىنەلەپ مەنگەن دەگەن:

— سۇلتان، ئوقتا، ھەلىم بىتدى،

دېيىپ مېنىم بىلەكلەرىمە، قولباشىما ئاياندى، ئاندىن سۇڭ، بىلىمەن قۇچاقلى يازىپ، ئارباغا سېكىرىپ مەندى دە ئاننى چاپلىرىغا قوشىدى...

XVI

شولاي ئوتتە.

بىر كۈن ئىپەندەلەر كارتا، ئويناب، ئوتتۇرلار. مېن قاراپ تۇرام. شول ۋاقىت، ئوپىراۋلە يوشقىنىڭ ئاسراۋى كىردى دە:

— بارىشنىڭ ئەيىرلەرنى كۆچۈرگە كىرەك. ئېيىكىنىڭ كېلىسەن!... ئەپەندە، سۇلتان، سېن بارى بىر تېك ئوتتۇراسىڭ ئىكەن... بىر ئىپەندەش ئالدا بار، دېدى...

يىگىتلەر كۈلە باشلايدى... ئۇسالى ئىللى ئەھمەد مېڭا بارماق يىنى: — سېن، يىگىت، دى، لىزا تېرەندە بېك يۇرى باشلايدى، ئانتىكىنى ئېچىپ قويما، دى...

— نەرسە، مېن ئەيتەم، پۇرو، ئۇل: ئۇش قوشماق، بارمى، ھەل يوق بېت ئىپەندى... دېم.

ۋەلى قولداغى كارىنانى ئۆلەشە - ئۆلەشە ئەيتە سالدى:

— بىر ھەل باردى، دى، ئۆل يەش سىمىز بىيە، بىزنىڭ سۇلتاننى بىك يىش ئىشكە قوشا، دى... آڭا سۇلتاندىن بىرەر نەرسە كىرە كىيىن ئىگەن؟ دى...

ئەھمەت تاعى قىلگە سالمايدى:

— ئىيچ، دوراڭدا سۇڭ سىن، ۋەلى، دى... غۇمۇرىدە آيسىر كۆرمەگەن يەش سىمىز بىيەگە نەرسە كىرەك بولسا؟... بىلىگىلىن آڭار سۇلتان كىك يەش كۈچلى بىر آيسىرغا كىرەك كۆرسەك، اول بىيە، چاداشا آلى، يۈرى بىت، دى...

تىگى قازان قارىن آلىمدا ئىكەنلەپ لىزاغا كىندىك...

، ئوپراۋلەيۈشچى ھانىنى بىلەن قايدىر قوناققا كىتسەن ئىكەن: لىزا، كۆنەر ئىل قارامىچاغا، بىزگە ئىش قوشا باشلايدى:

— بو كاراۋاتنى آزاراق كۆچۈرگە... ئەنە تىگى دىۋاننى كۆنەرب آستىداغى چوپلەرن چىلارغا، بىلەم تاعى نىلەر...

بىز بۇلار بىلەن مائاشقاندا ئىچكى بولمەدەن لىزانىڭ تاۋىشى كىلدى:

— باباي، سىن يەيسە سۇلتان، بىزنىڭ كىلىڭىز ئەل... مۇندىن چىعاراسىن نەرسە بار، دى...

بىلەم. ئىشەك آچىپ ئىچكە كىردىم.

نى كۆرىم؟

جەننەتتىن، نىدر بىلەيم! عاجا ئىب بىر مائورلىق بىلەن جىيەلەن بولمە... چەچەكلەر... آلتىن تىشلىن كىتابلار... آياق باسارغا قورقراق ھەتفەكلەر... بولسا، ئۇچمايدىغى ھور قىزلارنىڭغا بولاتۇرغان آسىل مىندەرلەر، يىفەككەن چىلنەرلىن يورغانلار بىلەن تولىن عاجا ئىب بىر كاراۋات...

بولمەنڭ تەرەزەسى تىرراسقا - آندان باقچاغا چىكىمەن...
 مېن كۈگەندە ايزا شول باقچاغا چىتۇرغان ئىشك تەرەزە ياندا
 ئىدى. كۈزلەرنە كىرگەن بولۇپ، سوزىم، نېسىز قاراپ تۇردىمدا:
 - سۇلتان، كىل ئەلنى بېرى، باقچادان تەرەزەگە مەن تۇرغان
 باسقۇچنىڭ بىر تاقىسى قوزغالا... سېن شۇنى رەتلىپ قولى ئەلنى، دىدى.
 باردىم. رەتلىدىم.

ئۇستۇنە قارارغاناقەتم جېتى: ايزانىڭ بۇنۇن تەننى ئوتە كۆرۈنە، ئول
 ئەللە نېنىدى بىر نچكە پەردە كېك گەنەرسە كېگەن... مويىن، كۈكرەك،
 بلەكلەر بۇتۇنلەي - بۇتۇنلەي يالانغا... ئەيتىرگە سوز تېلەمدىم. ئوزى
 قوشقانچا، پۇچاقىدىن دورت بېش پۇد تولۇقلىق آور بىر ساندۇقنى بىر
 قولم بىلەن آلدەمدا چىب كېتىم.

مارجا ئەللە نېنىدى بىر كۈلو بىلەن قىچىرىپ كۈلدى:
 - نو، سېندە كۈچ دېگەننى بار ئىكەن!! يەت سېن، سۇلتان، دى.
 ئىشىنى بىترەك دە ياكادان كارتا، ئويناوچىلارغا قاپتىق.
 بىزنىڭ ئىيدەشلەر آراقى، كالىپاسا، قارماق، تەمى ئەللە نەرسەلەر
 آلدەلەردە، بىر بەيرەم ئىتو ئۇچۇن تاوغا كېتىدۇلەر.
 مېن بارمادىم، آندا بارساڭ كارتا، آراقى؛ مۇندا فالساڭ، فېرشتە
 سىلى جان! بىلەم نى ئىشلەرگە؟

XVII

بىزنىڭ بارا كىدان، ئون سەزىن بىردە بىك، زور باقچا بار.
 ئورتاسىدىن كېكەنە پىلەدا آغا. ئىيدەشلەر كېتكەچ، شوڭا چىب
 ئوتۇردىم. كۈڭلۈم زەڭگەر چىشمەگە، آق ئىدىل بويلارنى كېتىدى.
 ئۇزاق - ئۇزاق غەپىيەننى، ئويلايم. بوقىز بىلەن ۋەدە آلىشتۇرۇلۇپ،
 جۈنلەپ سۈيەشكەنەم دە يوق. شولاي بولسا، ئول مېنىم يۈرەڭمەھەتتىم

بولۇپ كىرگەن، ئوتتۇرا. مېنى كېلەچەك كۈننى باشقاچا، ئويلى ئاليم.
ئۇندى يېرىمى بېشى سۈمەنغا كىرەك. ئاندىن سۇڭ بولغاۋاق - ئۇيەك
بولەك ياراقىغا بىر ئونبېش سۈم ئىشلىمە دەۋالغا قايتم. يۇرتىنى كۈچەرەم.
غەيىنىلەر بىلەن يەنە شەبۇلا بىز...

توقتا!! چو!!

كەم، ئول باققادا بۇتۇنلۇقى ئاق كىيىمدە يالغىز يۇرى؟!
لېزا ئىككىن. كۈرۈگە مىكا ئابا بۇرۇلدى. ئۇرۇپ كىيىمى،
دېدىم، قوزغالا ئالدام...

يىراقىدا، ئوق ماتورىلمايى، مېنىم يۈرەك بەدەرنىمە قورقۇناراب،
ماتور تاۋىش بىلەن سۇيىلەنە كەلە:

... سۇلتان، سېنى نىگە ئىپىدەشلىرىڭ بىلەن بېك - نىككە كىيىمەڭ؟!
كۈن بېك ئىپىدەت بېت!... جىيەمە، تاغى زور بەيرەم!... سېنى يازىنى
ياراتىشىڭنى ئەللە؟ دى...

مېن ئەللە نەرسە لەرداب جاۋاب بېرىگە تەلەسمە دە، ئول مېنى
بولدى:

- آخ، بلەم... بلەم!! سېنى يالغىز قالپ ئوزۇڭنىڭ ئاق ئىدىلەك،
زەڭگەر چىشەڭ، غەيىنەڭ، ئورنىدا، ئويلارغا تەڭگەڭسىڭىز، دېدى...
بەقۇر - چىداندا مېنىڭ خاراب ئىتە...

ئۆزى دە قانۇنغا جىداشا ئالەر، بوغاي... مېنىمە تاقەتمىنى ئالا...
سوز قايتارغانىمى كۈتمەدى، آخىق كىيىمىڭنى تاۋىش بىلەن:

- سىڭا مېنىمەن فارمان، شول: بۈگۈن كىيىم چىرىكە تۇنۇڭنى
شەعوون باشلاھاچ، سېنى مەنە، شول باققادا باراڭدا، ئوزۇڭ بايا
تۈزەتكەن ياشىققان تېرراس ئارقىلىق مېنىم بولمە مەكرەڭ!! ئىشەڭنى؟
سوزى ئىتەپ دەيتى، آققۇش يۈرۈشلىرى بىلەن بېيىب - بېيىب
يانمىدا غەيىپ دەتولىن.